

**Archeologienota :
Generaal Belliardstraat
Antwerpen (prov. Antwerpen)**

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
Borgerhout, november 2020

Titel

Archeologienota:
Generaal Belliardstraat,
Antwerpen (prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Allodium

Projectcode

2020K225

Plaats en datum

Borgerhout, november 2020

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 99

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens	4
2. Inleiding	6
2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden	6
2.2. Archeologische voorkennis	9
2.3. Methodiek van het onderzoek	9
3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment	11
3.1. Geo(morfo)logie en bodem.....	11
3.2. Topografie/toponymie	16
3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis	18
3.3.1. Korte historiek van Antwerpen (geschreven bronnen).....	18
3.3.2. Historiek van het projectgebied	24
3.3.3. Cartografische bronnen en luchtfoto's	28
3.3.4. Archeologisch Antwerpen en centrale archeologische inventaris	40
3.3.5. Overige wetenschappelijke inventarissen.....	46
3.4. Huidig gebruik projectgebied	54
3.5. Impact geplande werken.....	54
4. Synthese bureauonderzoek en onderzoeksvragen	56
4.1. Synthese gespecialiseerd publiek en antwoord onderzoeksvragen	56
4.2. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek.....	60
5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied	61
6. Bibliografie.....	63
6.1. Online bronnen.....	63
6.2. Literatuur.....	65
6.3. Archivalische bronnen	65
7. Lijst figuren en bijlagen	66
7.1. Lijst figuren	66
7.2. Lijst bijlagen.....	67

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

20-ANT/GEN-2020K225

Ligging

Antwerpen, Antwerpen

Generaal Belliardstraat

Kadastrale gegevens

Antwerpen: 2de Afdeling

Antwerpen: Sectie B

Perceelnummer: 2279G

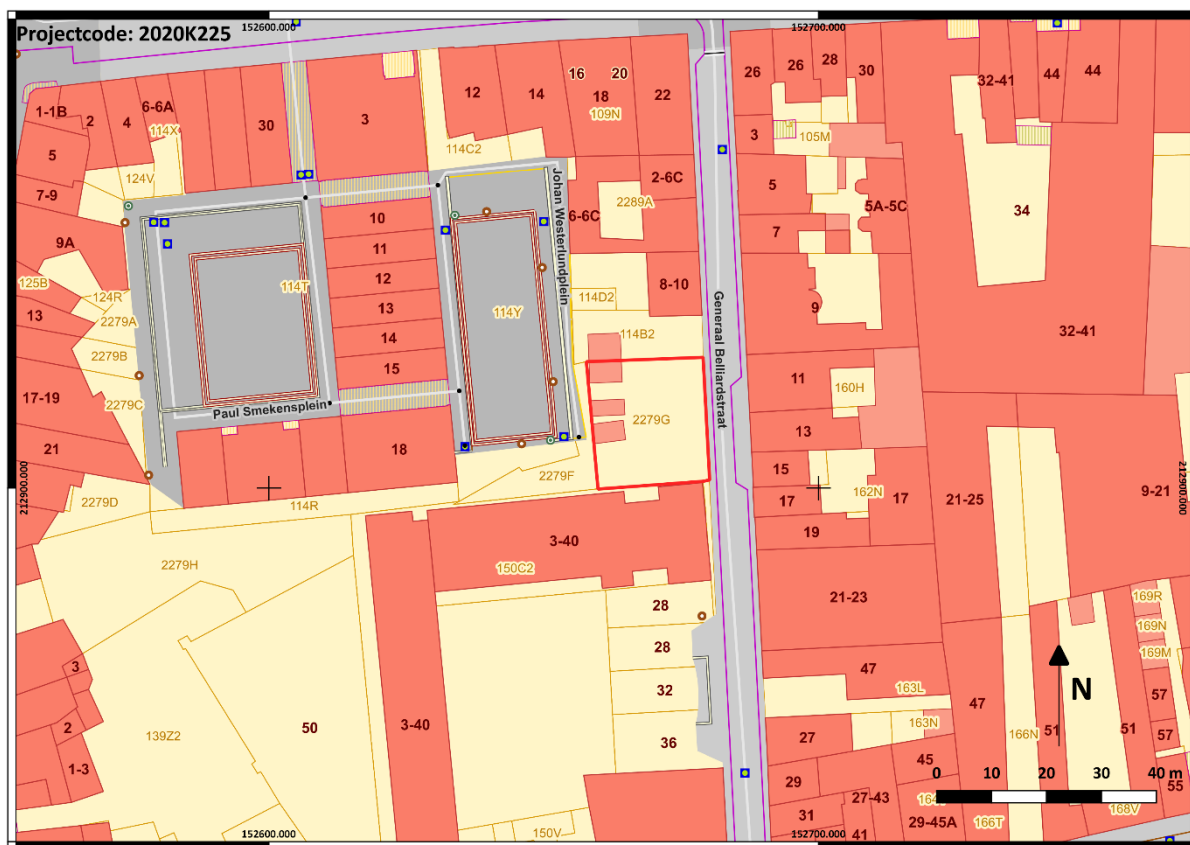
Bounding Box

X152660,0 Y212899,6

X152680,5 Y212901,3

X152679,1 Y212923,7

X152657,9 Y212922,9

Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied

Onderzoek

Archeologisch en geschiedkundig bureauonderzoek

Projectcode

2020K225

Opdrachtgever

Allodium

Contactpersoon opdrachtgever

Hans De Beenhouwer

Uitvoerder

Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.

Erkend archeoloog

Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126

Nummer wettelijk depot

Niet van toepassing

Termijn

20 november – 23 november

Geplande ingreep

Optrekken nieuwbouw meergezinswoning met ondergrondse parkeergarage.

Geldende wetgeving en voorwaarden

Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De aanvraag heeft betrekking op een perceel groter dan 300 m² met een geplande bodemingreep van meer dan 100m² en is geheel gelegen binnen een archeologische zone opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

Randvoorwaarden

Het terrein is heden in gebruik als werfzone.

Doelstelling

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn

voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

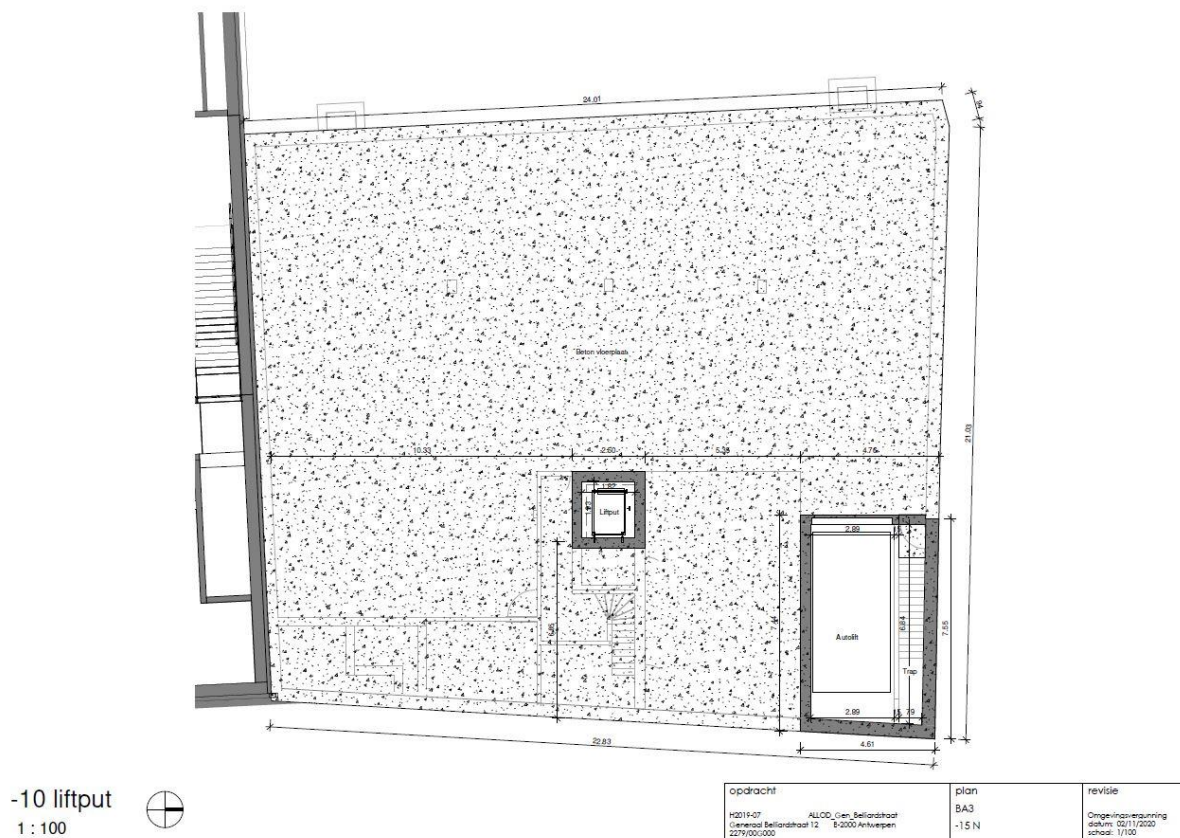
Bureauonderzoek, vastgestelde archeologische zone, site met complexe verticale stratigrafie, middeleeuwen, Nieuwe Tijd, prospectie met ingreep in de bodem, uitgesteld Programma van Maatregelen.

2. Inleiding

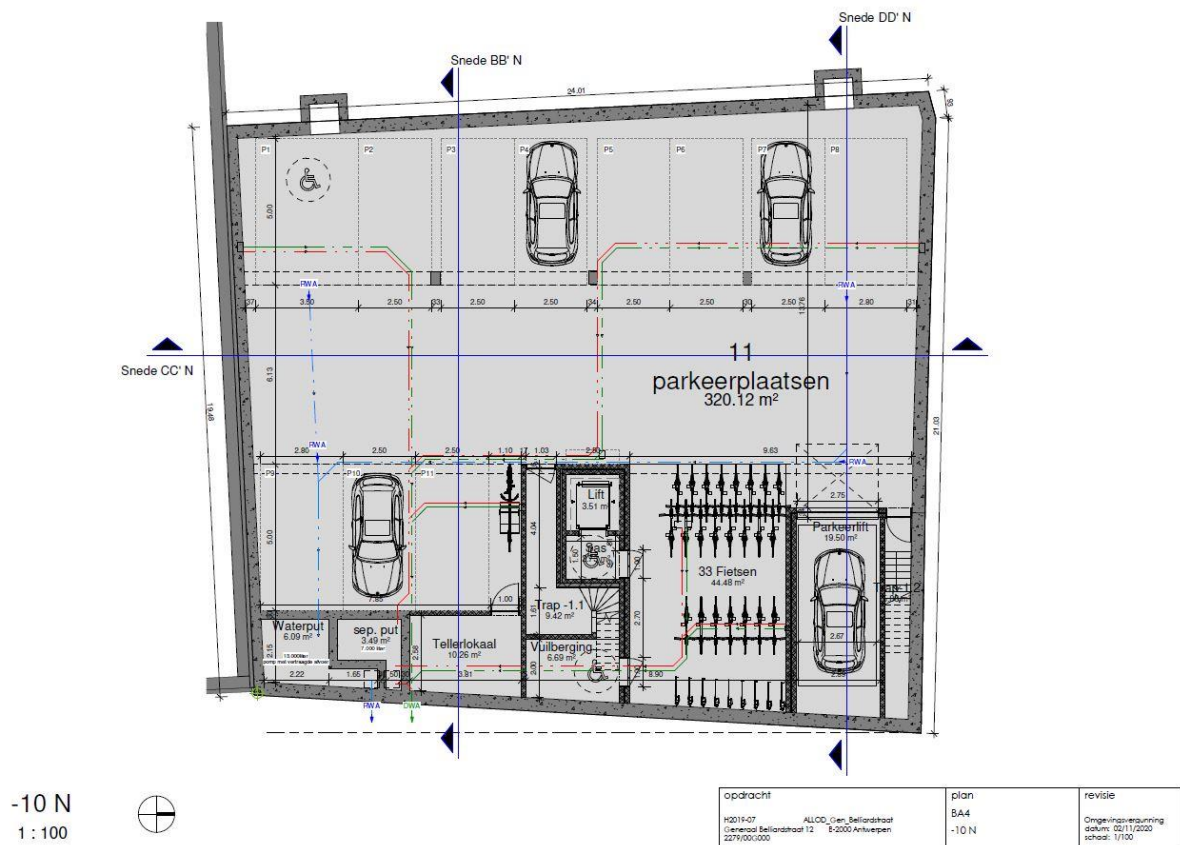
Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van de aanvraag van een stedenbouwkundige vergunning te Antwerpen, Generaal Belliardstraat. In deze archeologienota wordt via een bureauonderzoek nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Het projectgebied wordt in eerste instantie binnen een grotere context geplaatst. Vervolgens wordt nagegaan wat de recente gebruiksgeschiedenis van het projectgebied is en wat hiervan de mogelijke impact was op perceelsniveau. Tevens wordt de mogelijke impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologische potentieel besproken. Op basis van alle voorhanden zijnde gegevens wordt vervolgens een programma van maatregelen voorgesteld.

2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden

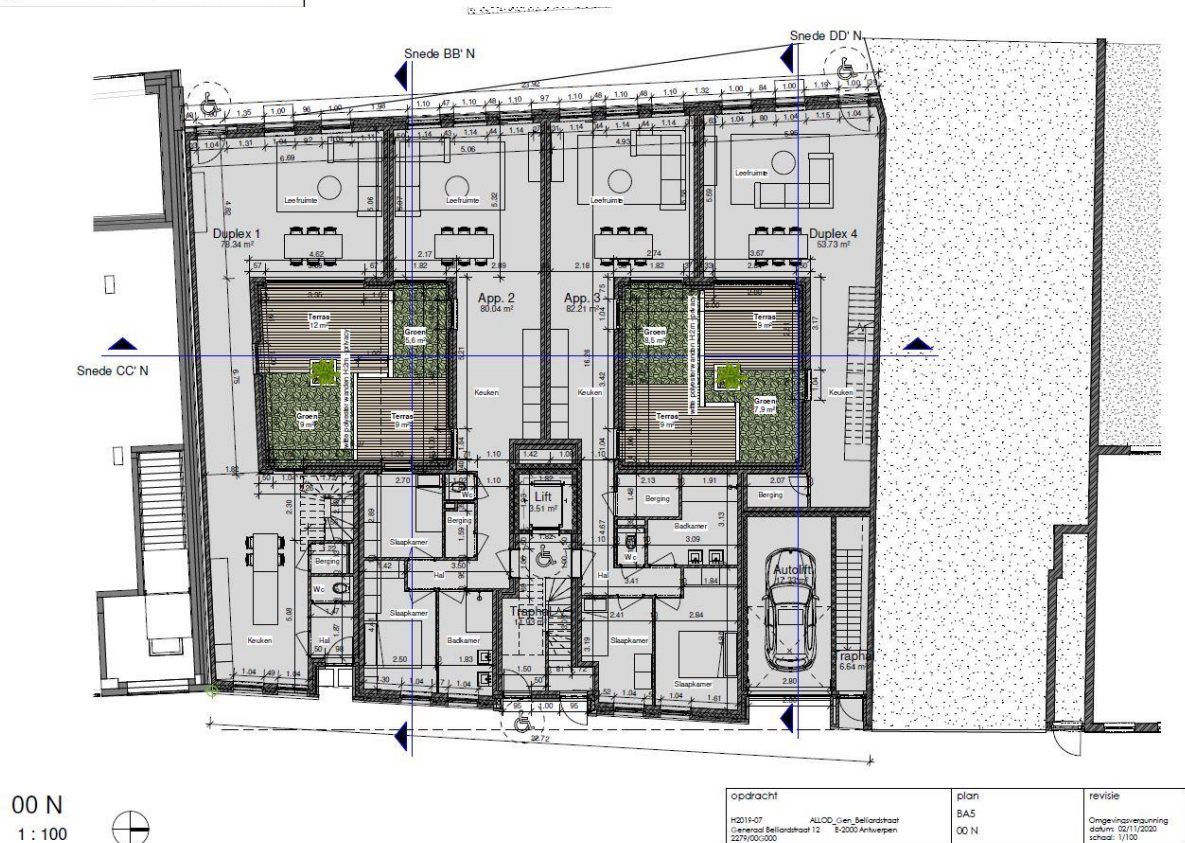
De stedenbouwkundige vergunning heeft betrekking op het bouwen van een nieuwe meergezinswoning. In totaal worden tien appartementen gerealiseerd geschikt rond twee centrale patio's. Over het gehele terrein wordt een ondergrondse parkeergarage voorzien van één verdieping. Het terrein is heden braakliggend maar doet dienst als werfzone voor een nabijgelegen bouwwerf.

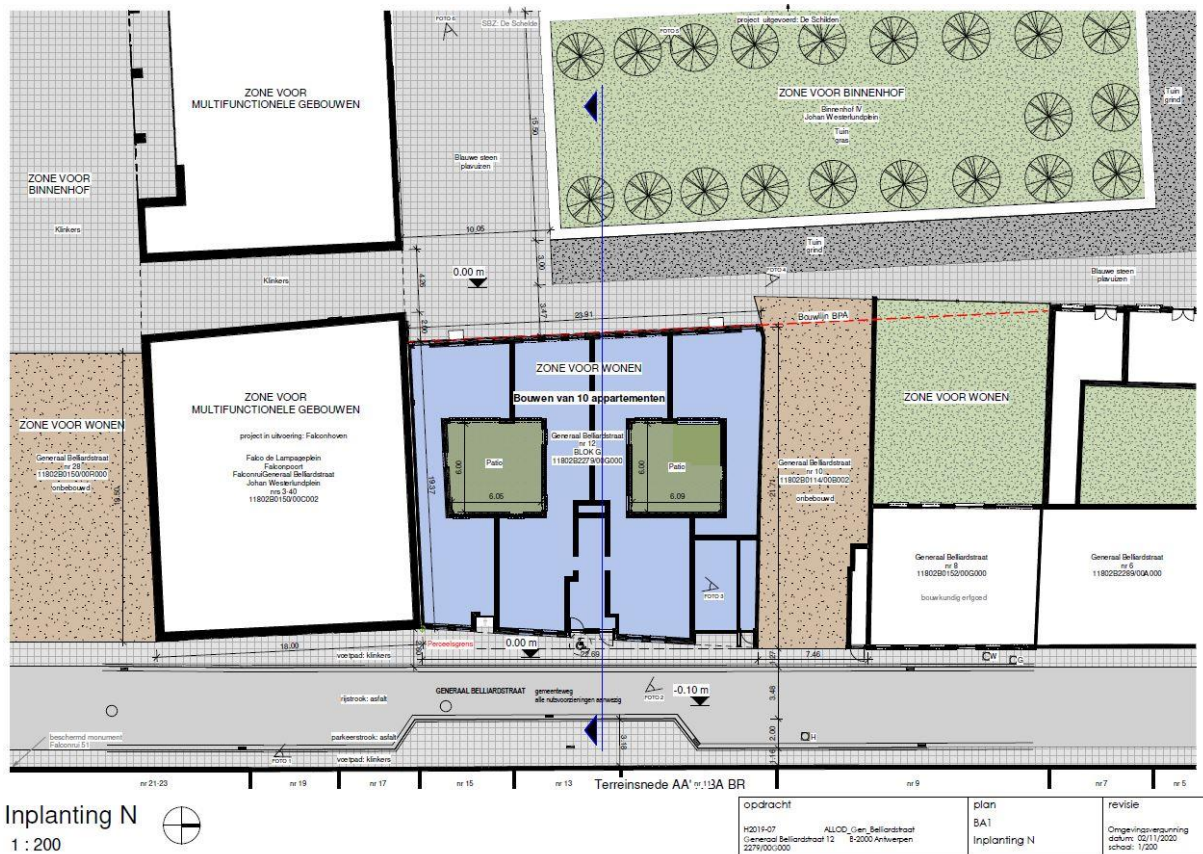
Figuur 2: Nieuwe inplanting funderingen en liftputten

Figuur 3: Ontwerp nieuwe toestand verdieping -1

Figuur 4: Ontwerp inplantingsplan gelijkvloers

Figuur 5: Nieuw ontwerp algemeen inplantingsplan

Figuur 6: Nieuw ontwerp snede

2.2. Archeologische voorkennis

Er werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd in het projectgebied.

2.3. Methodiek van het onderzoek

Om een antwoord te kunnen formuleren op de hoger geformuleerde vraagstellingen werden verschillende acties ondernomen. Er werden hoofdzakelijk bronnen geraadpleegd die online beschikbaar werden gesteld door de Vlaamse Overheid. Na het raadplegen van de basisbronnen die beschikbaar zijn voor het betreffende projectgebied, werd nagegaan of het nodig was om bijkomende bronnen te raadplegen of dat de geraadpleegde bronnen volstonden om een antwoord op de desbetreffende vraag te formuleren. Tevens werd geëvalueerd of het raadplegen van eventueel bijkomende bronnen extra gegevens kon opbrengen om een antwoord te kunnen formuleren op de gestelde onderzoeksvragen. De gegevens beschikbaar omtrent archeologisch onderzoek in de onmiddellijke omgeving van het projectgebied werden ter beschikking gesteld door de verschillende uitvoerders en werden geraadpleegd in het kader van deze bureaustudie. Aangezien het projectgebied gelegen is in een zone die gekenmerkt is door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden werd extra aandacht besteed aan eventueel beschikbare online cartografische bronnen.

Om een zicht te krijgen op de landschapshistoriek van het projectgebied werden de online databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be) geraadpleegd. De volgende kaarten werden geraadpleegd: bodemkaart, bodemgebruikskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische

kaart. De bodemkaart van Vlaanderen werd niet in de archeologienota afgebeeld aangezien het projectgebied volledig gelegen is binnen bebouwde gronden (OB). De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het projectgebied. Tevens werd het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (raster 1 meter) geraadpleegd. De erosiegevoeligheidskaart leverde geen meerwaarde op aan het onderzoek. Daarom werd beslist deze niet af te beelden in de archeologienota.

Om na te gaan welke potentiële archeologische sites zich in het projectgebied en de ruimere omgeving bevinden, werd de Centrale Archeologische Inventaris (www.cai.onroerenderfgoed.be) geraadpleegd. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de inventaris niet volledig is en geen garantie biedt op de aanwezigheid of afwezigheid van een eventuele archeologische sites. De ingevoerde locaties werden enerzijds op basis van cartografische, literaire en toponymische bronnen geselecteerd en anderzijds op basis van waarnemingen op het terrein (vondstmeldingen, veldprospecties, prospecties met ingreep in de bodem, archeologisch onderzoek).

Om een inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van cultuurhistorische elementen en een verder inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van een archeologisch bodemarchief werden verschillende beschikbare historische en cartografische bronnen online geraadpleegd. Voor de oudere periodes werd beroep gedaan op gegevens beschikbaar op www.inventaris.onroerenderfgoed.be. De hier beschikbare gegevens kwamen tot stand na een uitgebreide literaire studie. De opgegeven bronnen werden niet steeds extra gecontroleerd, noch werden er bijkomende bronnen geraadpleegd. Op basis van de beschikbare gegevens werd beslist dat deze volstonden om een algemeen beeld te verkrijgen omtrent de historische ontwikkeling van het projectgebied. Voor de cartografische bronnen werden in de eerste plaats de digitaal beschikbare en georeferende plannen geraadpleegd op het online Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroerenderfgoed.be). Het betreft de kaart van Ferraris en de kaart van Vandermaelen. De Atlas der Buurtwegen en het plan Popp geven voor het projectgebied een blanco zone aan. Het plan Frickx wordt omwille van de grotere onnauwkeurigheid niet behandeld maar werd wel geraadpleegd. Er werden meer geschikte historische kaarten aangetroffen die meer informatie opleverden voor de beantwoording van de vooropgestelde vraagstelling. Tevens werden enkele 20ste en 21ste eeuwse luchtfoto's geraadpleegd op dezelfde website. Deze werden voornamelijk geraadpleegd om een zicht te krijgen op de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving in recente tijden maar brachten geen extra relevante gegevens aan het licht en worden om die reden niet alle in de bureaustudie opgenomen.

Via een online onderzoek (o.a. via www.cartesius.be, andere bronnen worden in de tekst bij de desbetreffende kaarten vermeld) werden verschillende niet-georeferende kaarten geraadpleegd. Er werd, gezien de positie van het projectgebied, voornamelijk gebruik gemaakt van kaarten met een meer gedetailleerde weergave ter hoogte van het projectgebied.

Om een inzicht te verkrijgen omtrent de impact van de geplande werken op het eventuele bodemarchief werden alle beschikbare gegevens via de bouwheer opgevraagd en ter beschikking gesteld door het architectenbureau. Hoewel de concrete werkwijze van de bouwplannen nog niet gekend is op het moment van het uitvoeren van de bureaustudie, werd beslist dat de voorhanden zijnde gegevens toereikend zijn om een inschatting van de impact op het eventueel aanwezige bodemarchief te kunnen maken.

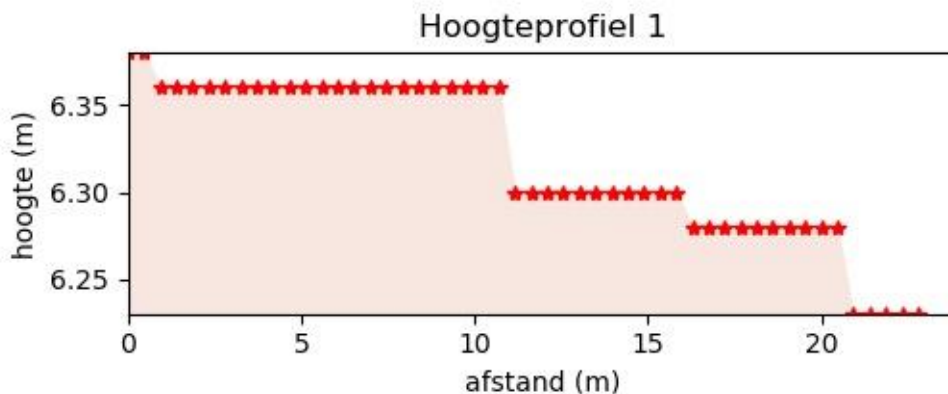
Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek kon besloten worden dat het terrein een verhoogde kans heeft op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering, echter kon niet worden achterhaald of zulke resten ook effectief aanwezig waren binnen het projectgebied. Op basis van de impactbepaling kon echter wel worden bepaald dat deze resten, indien aanwezig, volledig zullen worden vernield door de geplande werken. Daarom werd besloten bijkomende archeologische vooronderzoeken aan te bevelen en een Programma van Maatregelen op te stellen. Gezien het terrein heden nog in gebruik is als werfzone voor een nabijgelegen bouwwerf, kunnen deze onderzoeken slechts worden uitgevoerd na het afronden van de betreffende bouwwerf.

3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment

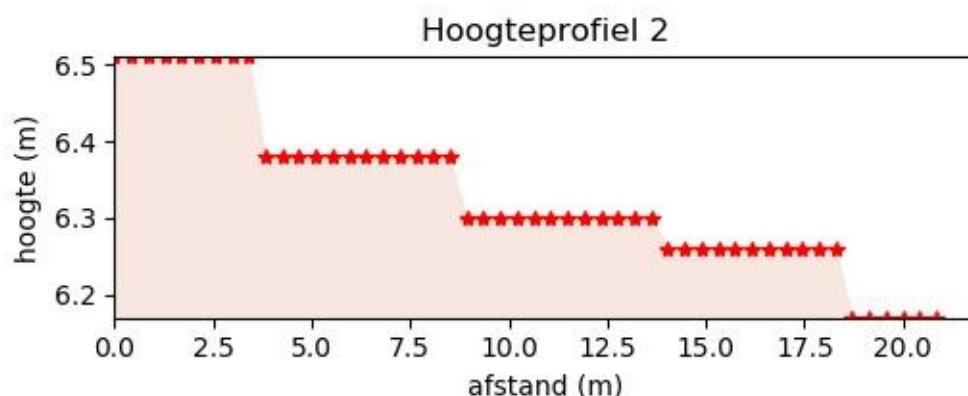
3.1. Geo(morfo)logie en bodem

Het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde, bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering. In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen. Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde, waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechte trekken van de kaaïen. Het oorspronkelijk onregelmatige verloop kende verschillende uitsprongen, waarvan de Werf ten noorden van het Steen

en een uitsprong ter hoogte van de Sint-Michielsabdij de belangrijkste zijn. Dit waren wellicht natuurlijke aanlegplaatsen.¹

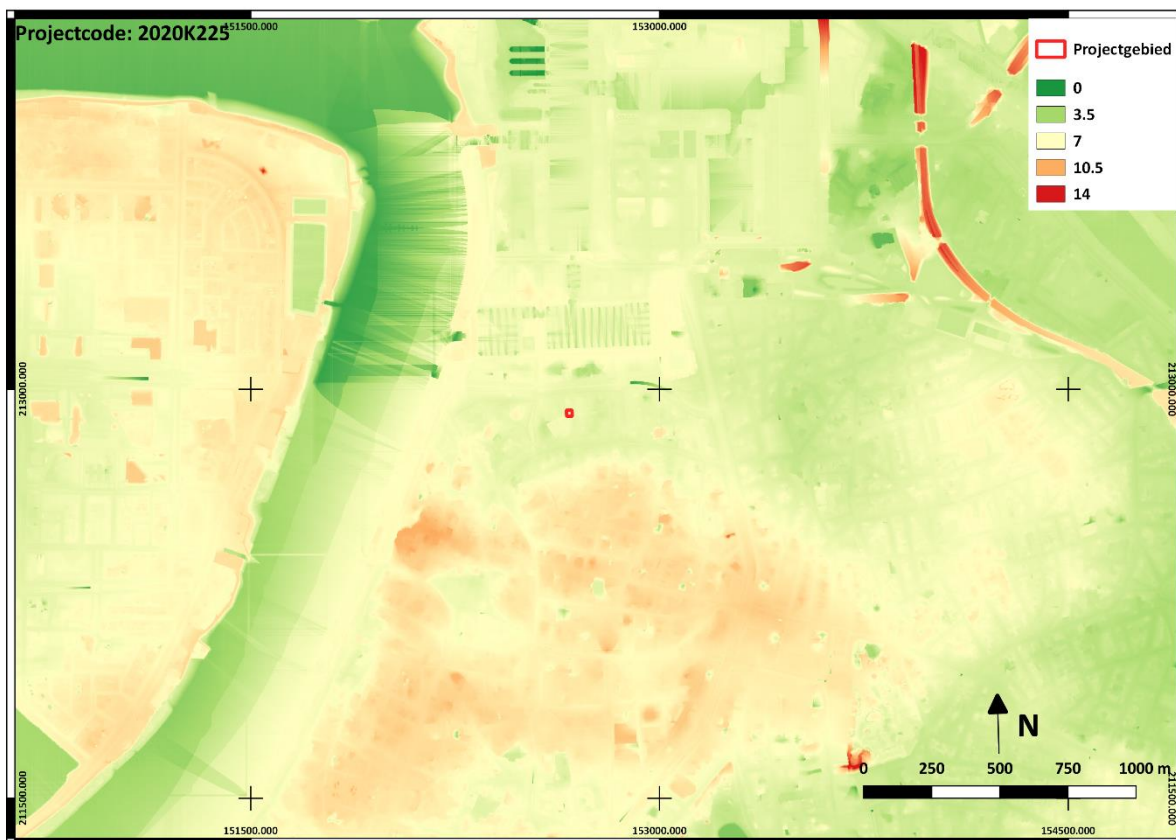
Figuur 7: Doorsnede door het terrein van noord naar zuid

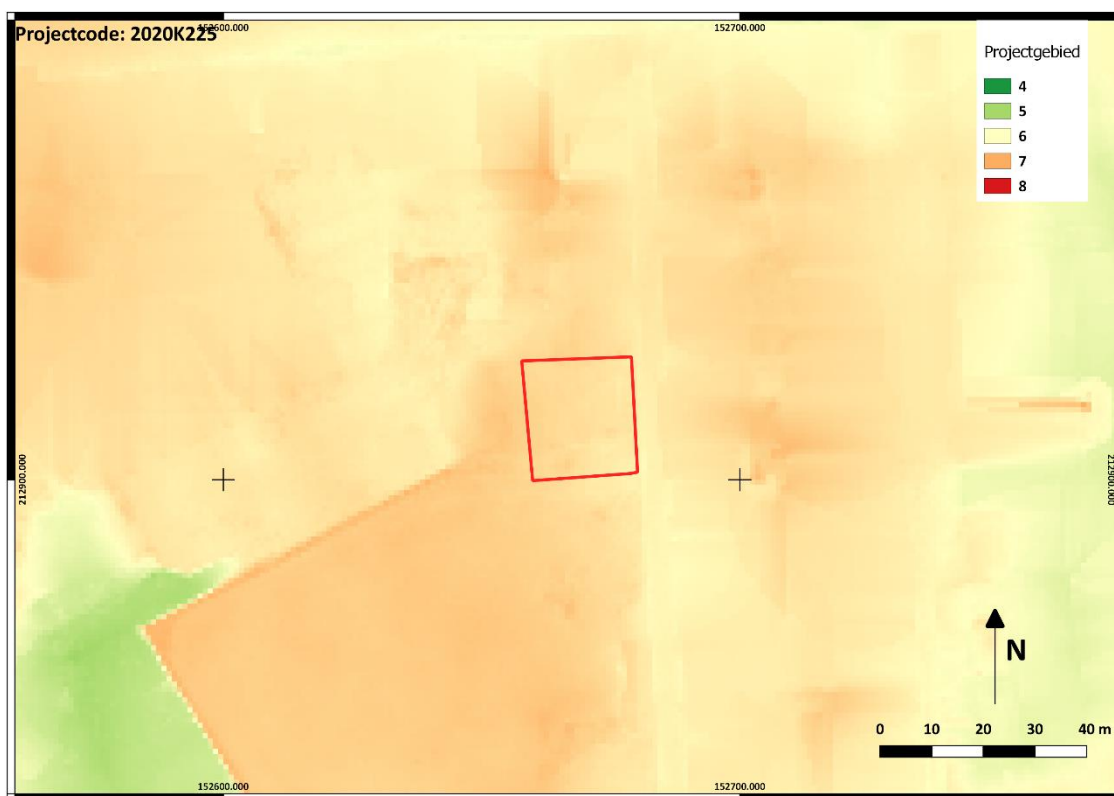
Figuur 8: Doorsnede door het terrein van west naar oost

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van het poldergebied. Het poldergebied bestaat uit een lage vlakte met een gemiddelde hoogte tussen 1 en 4 m TAW, ten noorden van de Wase Cuesta. Bij vloed stijgt het waterpeil op de Schelde gemiddeld enkele meters boven het Poldergebied uit. Bij eb staat het waterpeil ongeveer 1 m onder de polders. Ondanks het zeer vlakke karakter van het poldergebied komen er toch, weliswaar beperkte, niveauverschillen voor.

¹ VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F & VAN ROEY J., *De Stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Vergilius Bononiensies 1565*, in *Historische Uitgaven Pro Civitate*, 4.7, Brussel, 1978, p. 41-58.

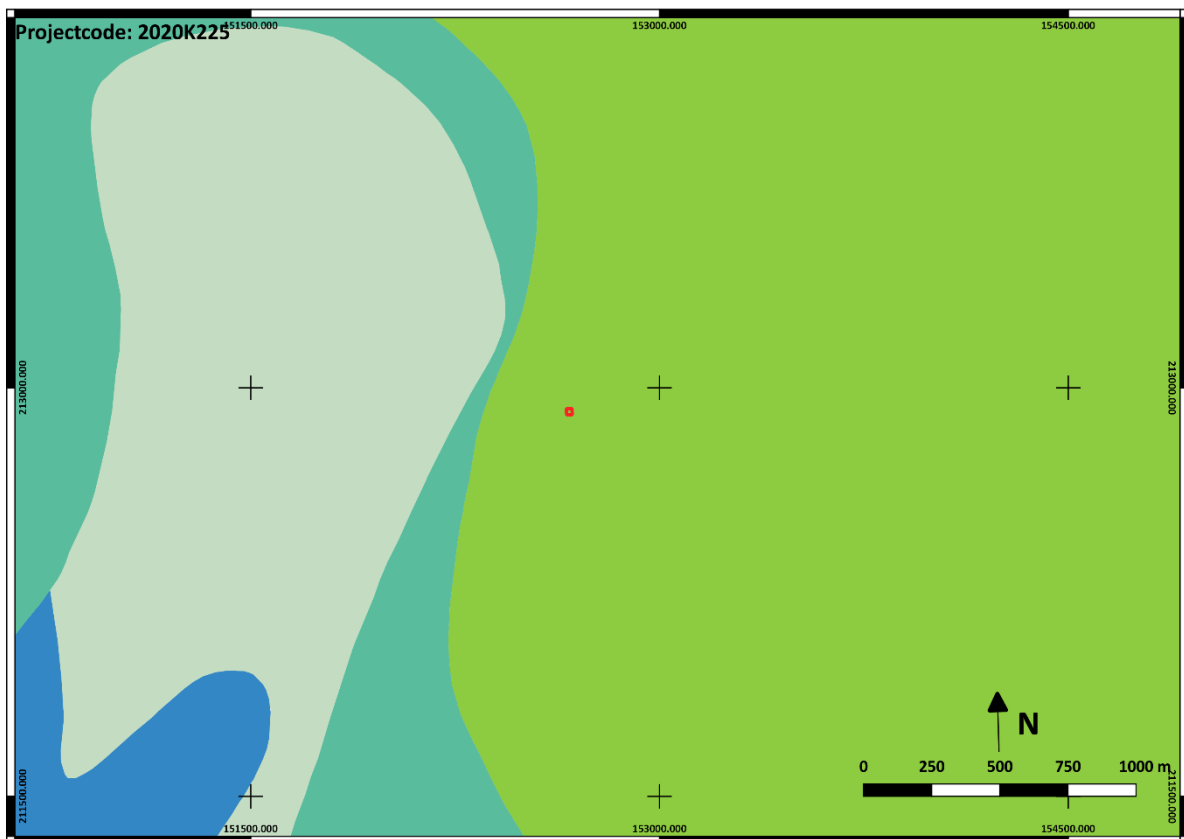
Figuur 9: Projectgebied op Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (Bron: www.geopunt.be)

Figuur 10: Detail DHM ter hoogte van het projectgebied

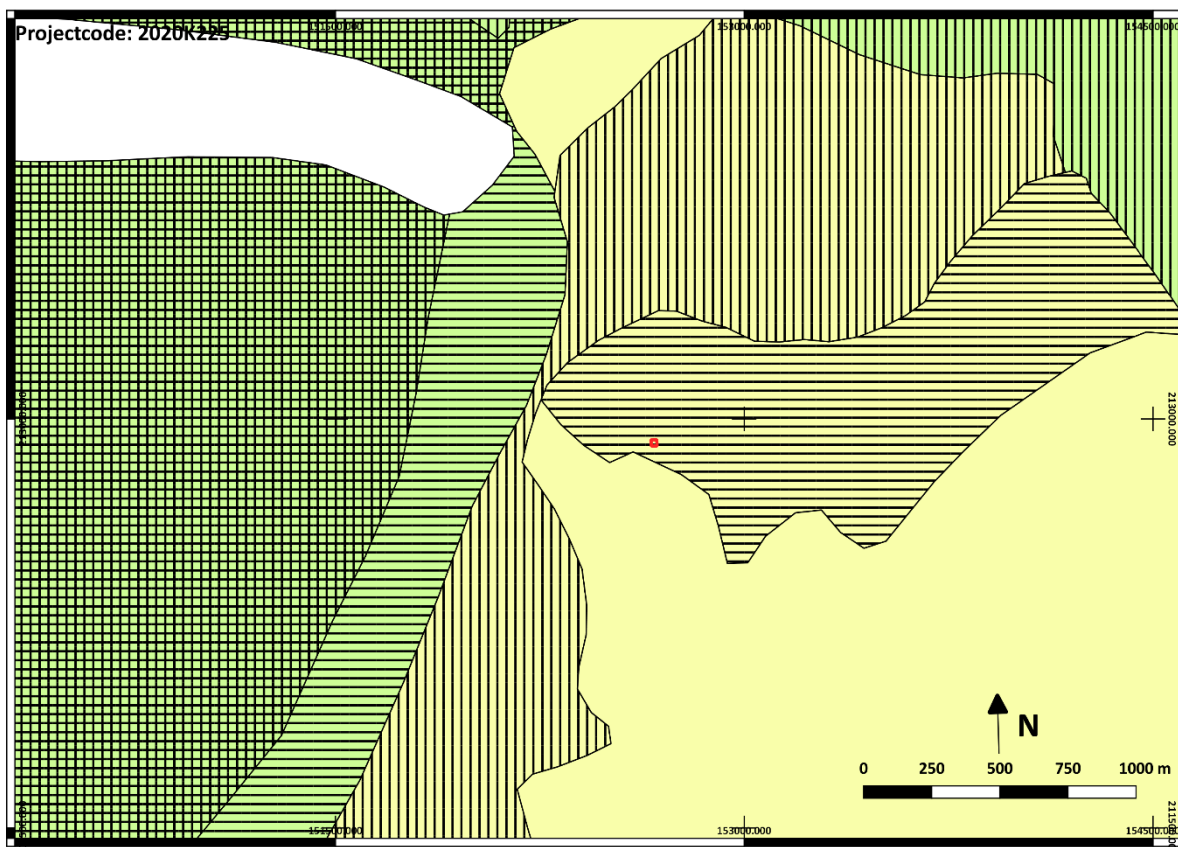
Op ruimer landschappelijk vlak is het terrein te situeren tussen de depressies die de Schijn in het noorden kenmerken en de zandruggen van de Veemarkt, Hoogstraat en Kloosterstraat in het zuiden. Het onderzoeksgebied bevindt zich in een historisch vrij natte zone, een uitloper van de Schijnvallei. Dit kan nog steeds afgeleid worden uit de straatnamen die eindigen op rui of vliet en is eveneens zichtbaar op het Digitaal Hoogte Model Vlaanderen.

Ter hoogte van het projectgebied bedraagt de TAW tussen + 6,19 meter en + 6,51 meter. Het terrein is veelal vlak maar vertoont toch een licht dalend verloop in zuidoostelijke richting. De laagste waarden situeren zich in het zuidoosten van het terrein. De hoogste waarden situeren zich min of meer centraal in het westen. Dit hoogteverloop is duidelijk zichtbaar op de snedes door het terrein en op het detail van het Digitaal Hoogte Model Vlaanderen.

Figuur 11: Projectgebied op tertiair geologische kaart²

² <https://www.dov.vlaanderen.be>

Figuur 12: Projectgebied op quartair geologische kaart³

Volgens de tertiair geologische kaart bestaat de ondergrond ter hoogte van het projectgebied uit de zogenaamde formatie van Lillo. Deze formatie bestaat uit groen tot grijsbruin zand met een weinig glauconiet. Aan de basis bevinden zich schelpen.

Volgens de quartair geologische kaart bevinden zich binnen het projectgebied Holocene en/of Tardiglaciale fluviale afzettingen (a) bovenop de Pleistocene sequentie (1). De sequentie bestaat uit fluviale afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (**FH**) bovenop eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) (**ELPw**) en/of hellingsafzettingen van het Quartair (**HQ**) met hieronder fluviale afzettingen van het Weichseliaan (**FLPw**).

Op de bodemkaart van Vlaanderen wordt het projectgebied gekenmerkt door bodems met het type OB, dit zijn door de mens gewijzigde of vernietigde bodemprofielen. Concreet betekent het hier bebouwde gronden. Aangezien de kaart geen verdere info bevat omtrent de concrete bodemopbouw binnen het projectgebied zal deze hier niet worden afgebeeld.

³ <https://www.dov.vlaanderen.be>

1a

FH
ELPw en/of HQ
FLPw

* De karteereenheid is mogelijk afwezig.

□ De karteereenheid is mogelijk aanwezig.

FH Fluviatiele afzettingen (organochemisch en primairien inclus), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan).

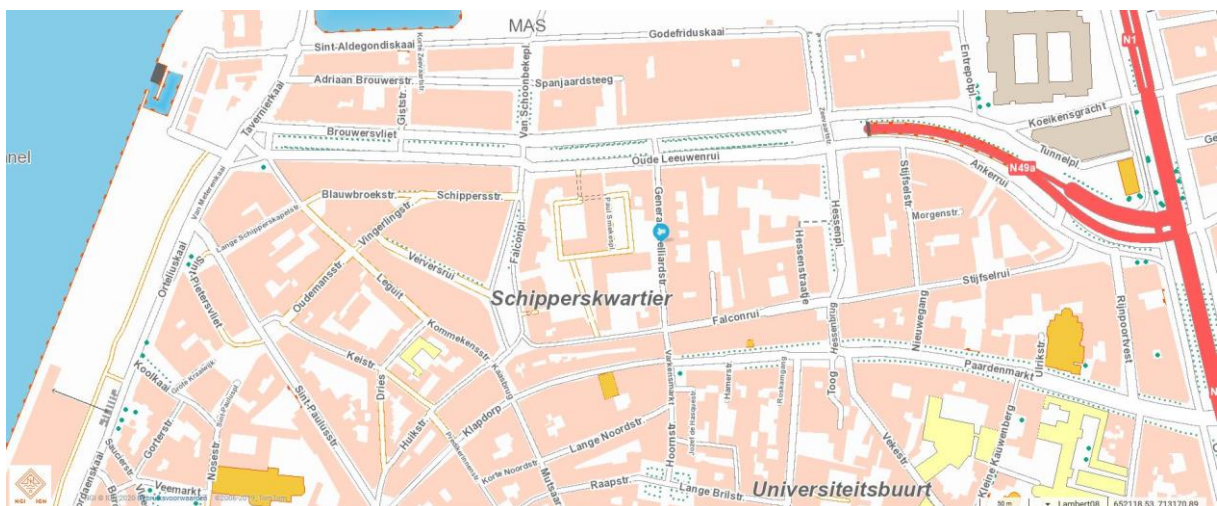
ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen.

HQ Hellingsafzettingen van het Quartair.

FLPw Fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).

Figuur 13: Legende Quartair-geologisch profiel type 1a

3.2. Topografie/toponymie

Figuur 14: Projectgebied op de topografische kaart van het NGI (Bron: AGIV)

Het projectgebied bevindt zich in de historische stadskern van Antwerpen langs de Generaal Belliardstraat (ten oosten). Het bouwblok waarbinnen het projectgebied zich bevindt wordt afgebakend door de Oudeleeuwenrui in het noorden, de Generaal Belliardstraat in het oosten, de Falconrui in het zuiden en het Falconplein in het westen.

Ten zuidwesten bevond zich tot voor enkele jaren het Zeemanshuis op de gronden van de Falconkazerne en het vroegere Falconklooster. Het projectgebied bestaat uit een braakliggend min of meer vierkant perceel.

De Generaal Belliardstraat loopt van de Falcon- naar de Oudeleeuwenrui. De straat werd geopend in 1830 op de gewezen Falcongronden en genoemd naar Auguste Belliard (1769-1832), luitenant-generaal en gevolmachtigd minister (Frankrijk) te Brussel tijdens de Belgische opstand van 1830. Rechte straat met gewone lijstgevels, gecementeerd of bepleisterd, van drie traveeën en drie verdiepingen (19de eeuw) en nieuwe bouw.⁴

De Oudeleeuwenrui situeert zich tussen het Hessenplein en het Falconplein en vormt de verbinding van de Brouwersvliet en de Ankerrui.

Op de zuidoostelijke hoek met de Zeevaartstraat stond destijds de brouwerij "den Ancker" waarnaar de stadsgracht (1410) "Ankervliet" (oosten) en "Vliet naar den Ancker" (westen) werd genoemd. Tussen beide delen - huidige kruispunt Oudeleeuwenrui en Ankerrui - stond de Ankerbrug en tot in 1551 de oudste Slijkpoort. Aan de westelijke grens stond de Watermolenbrug met de Pisterne- of Cisternepoort. Tot in 1879 werd alleen de kade ten zuiden van de vliet met dezelfde naam als de vest aangeduid, het noordelijke deel heette dan "Pisterne- of Cisternevest" en "Aardendijk". De huidige benaming is afkomstig van de brouwerij "d'Oude leeuwen" gelegen aan de zuidzijde van de vliet; sporadisch kwam vroeger naar een andere brouwerij zogenaamd "de roode sonne" ook de naam "Zonnekesrui" voor. In 1845 werd de vest gedempt en in 1879 werd de naam "Aardendijk" (noordelijk deel) afgeschaft.

Brede baan met twee rijvakken gescheiden door een parkeerstrook met fietspad en een dubbele rij platanen. Woningen uit 19de en 20ste eeuw; aan beide zijden, met sterk verspringende kroonlijstlijnen, vele magazijnen en pakhuizen (onder meer Natiegebouwen) met overwegend bakstenen lijstgevels geritmeerd door rechthoekige of getoogde vensters.⁵

De Falconrui loopt van Hessen- naar Falconplein. En werd vermoedelijk gegraven circa 1314 als vestgracht; deze rui die in 1827 overwelfd werd, werd gebruikt door de wevers en de ververs, vandaar ook "Wol(wevers)- of Vuilrui" geheten. Banale zuidzijde met grote gaten tussen de nummers 4 en 16 en de nummers 16 en 24 (achtergevels Klapdorp). Van de vroegere bebouwing resten nog de nummers 32, 34-36, 58 en het verbouwde nummer 72. Noordzijde met vooraan (nummer 21) het vroegere

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Generaal Belliardstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11137> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Oudeleeuwenrui* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11220> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

"Internationaal Zeemanshuis" (1952-55) naar ontwerp van P. Smekens en H. Wittocx, verder de godshuizen Jan Van der Biest (nummer 33) en Cornelis Lantschot (nummer 47) en het Hessenhuis (nummer 51). Nummer 37: smalle gang met zeven arbeidershuisjes, beschilderde bakstenen gevels met getoogde muuropeningen (19de- 20ste eeuw).⁶

Het Falconplein bevindt zich tussen de Brouwersvliet-Oudeleeuwenrui enerzijds, en de Falconrui anderzijds. Samen met de gelijknamige rui en de Dries is dit drassig gebied een uitloper van de Schijnvallei (zijrivier van de Schelde). Het plein werd genoemd naar het Falconshof en -broek, een uitgestrekt domein in de 14de eeuw toebehorend aan de bestuurder van de hertogelijke munt, Falco de Lampagne. Deze stichtte er circa 1350 een godshuis voor weduwen en wezen waarvan de fraaie Falconpoort (nummer 39) het enige overblijfsel is. De zuidwestelijke straatzijde met kwaliteitsgevels uit de tweede helft van de 19de eeuw tot het eerste kwart van de 20ste eeuw (nummer 34 tot 40) vormde in 1250 de grens van de stad.

Naar het noorden toe versmallend plein met grotendeels 19de- en 20ste-eeuwse bebouwing. Bepleurde en beschilderde of gecementeerde lijstgevels afgewisseld met enkele grote panden en enkele moderne gebouwen.⁷

3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis

3.3.1. Korte geschiedenis van Antwerpen (geschreven bronnen)⁸

De oudste vondsten in Antwerpen dateren uit de periode tussen het einde van het paleolithicum en het einde van het neolithicum of de vroege bronstijd en situeren zich in de burchtzone. Er werden ook toevalsvondsten aangetroffen ter hoogte van Lillo, het Lefebredok en het Kattendijkdok.

Heel wat ijzertijdvondsten doen een verspreide woning onder het huidige stadscentrum vermoeden. Sporen en vondsten uit de Gallo-Romeinse periode worden verspreid over de stadskern aangetroffen, met concentraties in en rond de middeleeuwse burcht. De archeologische resten wijzen op het bestaan van een Gallo-Romeinse nederzetting uit de 2de en 3de eeuw, met uitlopers tot in de 4de, mogelijk zelfs 5de eeuw. Ook rond de kernstad werden sporen en vondsten uit de Gallo-Romeinse periode aangetroffen. Recente opgravingen ter hoogte van het stadhuis brachten eveneens resten aan het licht uit de Romeinse periode.

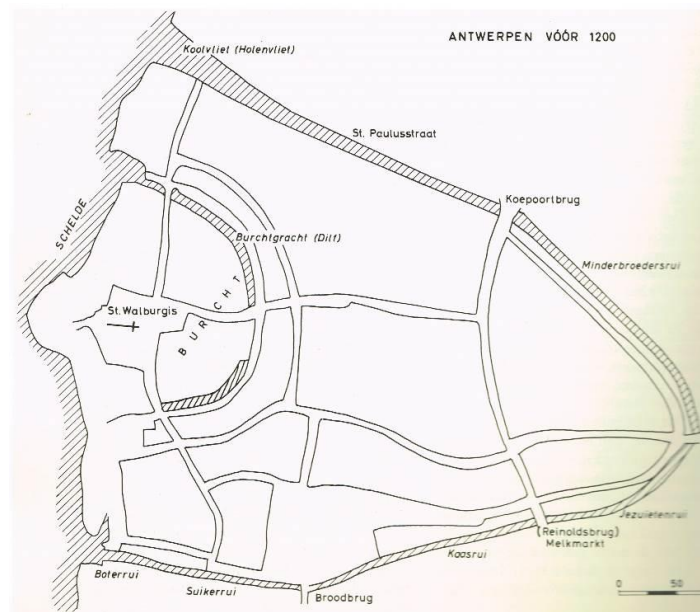
⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconrui* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11132> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconplein* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/1030> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Historische stadskern van Antwerpen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

Historische bronnen wijzen in de richting van een Merovingische nederzetting te Antwerpen in de 7de eeuw, maar dit kon nog niet aangetoond worden. De vondst van een gouden munt met vermelding van *ANDERPUS* zou dit kunnen bevestigen, maar er is onzekerheid over de muntvondst en de identificatie met Antwerpen. In een 8ste-eeuwse bron is weliswaar sprake van de naam *ANDOVERPIS*, maar ook deze etymologie blijft onzeker. Met uitzondering van een beperkte hoeveelheid schervenmateriaal werden geen sporen van Merovingische bewoning aangetroffen.

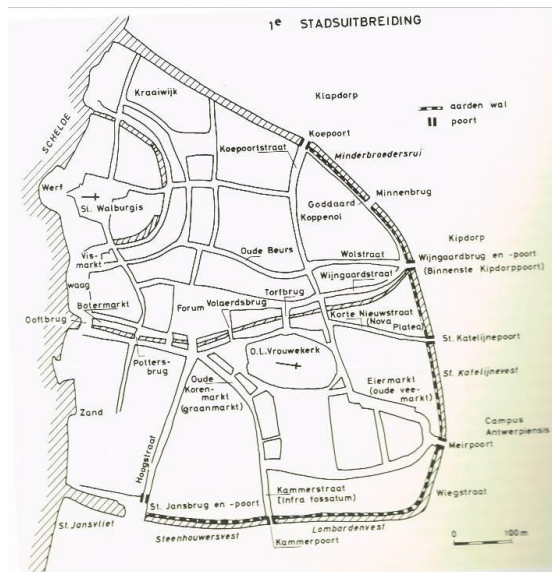
In de late 9de eeuw ontstond een versterkte handelsnederzetting, die zich in de 10de eeuw sterk ontwikkelde. De burcht vormt de kern van waaruit de middeleeuwse stad groeide. De eerste versterking ter hoogte van de middeleeuwse burcht werd gevormd door een aarden wal met gracht, mogelijk voorafgegaan door een palissade. Binnen deze omwalling ontstond een dichte bebouwing. De Duitse keizer Otto II bouwde ca. 980 deze handelsnederzetting uit tot het markgraafschap. Mogelijk al in de 11de eeuw werd de aarden wal omgeven door een stenen burchtmuur.

Figuur 15: Antwerpen voor 1200.⁹

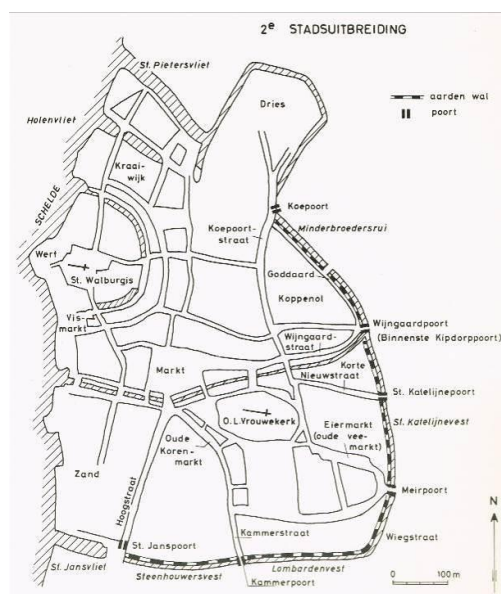
Vanaf de eerste uitbreidingen van de burcht tot aan haar aaneengesloten vorm in de 16de eeuw heeft Antwerpen vier groeiprocessen doorgemaakt. In de late 11de eeuw werd ze omgeven door een watersingel en ontstond de zogenaamde 'ruienstad'. Het nieuwe stadskwartier dat zich in de loop van de 12de eeuw ontwikkelde rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk zou begin 13de eeuw omweld worden met een vestenlijn.

⁹ L. VOET, et al., 1978, p. 42.

Figuur 16: Eerste stadsuitbreiding.¹⁰

Rond ca. 1250 werd een klein gebied, de 'Dries', ten noorden van de stad aangehecht.

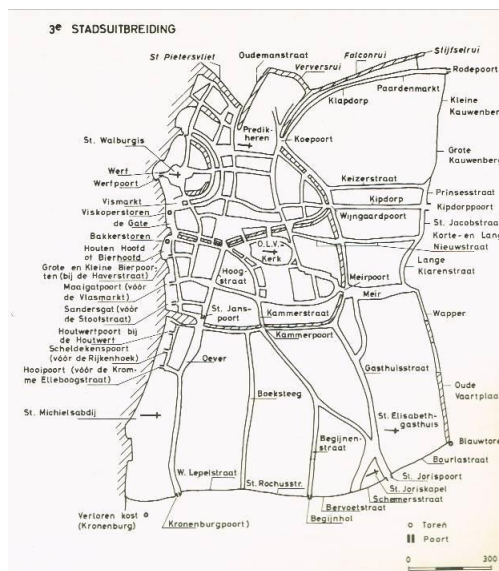
Figuur 17: Tweede stadsuitbreiding.¹¹

De 13de eeuw was een bloeiperiode voor handel en nijverheid waarbij de bevolking sterk steeg en de omwalde oppervlakte verdrievoudigde (1295-1314). De aanhechting van nieuwe terreinen en het optrekken van nieuwe wijken nam na 1250 zeer snel toe. Vermoedelijk was het plan voor de derde vergroting (1295-1314) gerijpt onder hertog Jan I van Brabant. Een der redenen daartoe was voorzeker de gestadige aangroei van de bevolking die zich overal buiten de vesten had neergezet. Ook vond men het gewenst de Sint-Michielsabdij die gastvrijheid moest verlenen aan hertog en hooggeplaatste

¹⁰ L. VOET, et al., 1978, p. 44.

¹¹ L. VOET, et al., 1978, p. 48.

personen, binnen de stadsvesting te halen. De bedenking dat de oude grachten en wallen maar weinig militair nut meer opleverden speelde wellicht ook mee. Begin veertiende eeuw werden de grote werken uitgevoerd: vrijwel heel de Scheldeoever werd afgesloten en voorzien van circa 25 torens met als voornaamste de Visverkoperstoren nabij de Vismarkt, de Bakkerstoren aan de Suikerrui en de Kronenburgtoren achter St.-Michiels. Van de Schelde liep de nieuwe grens langs Willem Lepel-, Sint-Rochus-, Bervoets-, Schermers Bourlastraat, Blauwtorenplein, Oude Vaartplaats en Wapper en via de Meir langs Lange Klaren-, Sint-Jacob- en Prinsesstraat, Kauwenberg, Stijfsel-, Falcon- en Verversrui en zo verder langs Oude Mansstraat en Sint.-Pietersvliet terug naar de Schelde. Het grote werk heeft jaren geduurd, het voorziene plan werd herhaaldelijk gewijzigd en met de bouw van de zware muur is men nooit verder gekomen dan de Oude Vaartplaats (Blauwe Toren). In 1314 reeds legde men de grondslagen voor een nieuw tracé door het bouwen van de fundamenteën van de Kipdorppoort en in 1317 die van de Rode Poort.¹² Het projectgebied situeert zich nu net ten noorden van de omwalling.

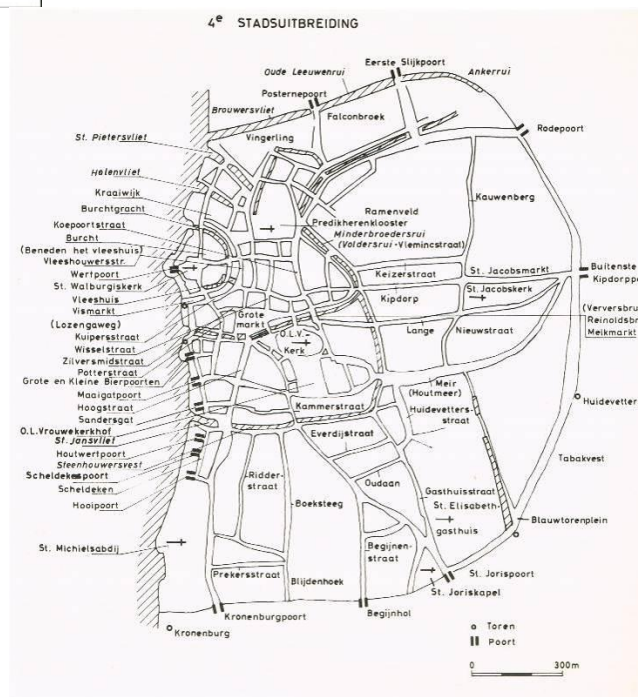

Figuur 18: Derde stadsuitbreiding.¹³

In de periode 1314-1410 volgde een vierde stadsuitbreiding in oostelijke richting. Van dan tot het midden van de 16de eeuw bleef de stadsgrens onveranderd. Het projectgebied situeert zich vanaf nu binnen de omwalling.

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Antwerpen - Stadsuitbreiding tot aan de 16de-eeuwse Spaanse Vesten, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122213> (geraadpleegd op 21-11-2020).

¹³ L. VOET, et al., 1978, p. 50.

Figuur 19: Vierde stadsuitbreiding.¹⁴

Het begin van de 16de eeuw vormde de start van Antwerpen als handelsmetropool. Omwille van de urbanisatiegolf en de militaire dreiging uit de Nederlanden werd het plan opgevat om de stad te voorzien van een nieuwe, gebastioneerde omwalling. In het noorden werd de stad uitgebreid met de zogeheten 'Nieuwstad'. In 1555 was de nieuwe versterking of Spaanse omwalling klaar. In 1567 werd door Alva de bouw van een citadel ten zuiden van de stad aangevat.

Met de Beeldenstorm, de Spaanse Furie in 1576 en de sluiting van de Schelde in 1584 kwam voor Antwerpen een einde aan de Gouden Eeuw.

¹⁴ L. VOET, et al., 1978, p. 52.

Figuur 20: De Spaanse Furie, door Frans Hogenberg, 1577.¹⁵

Na de val van Antwerpen in 1585 en de belangrijke daling van het bevolkingsaantal kende de stad in ruimtelijk opzicht een stilstand van ruim twee eeuwen. De bestaande vestingwerken werden wel onderhouden en er werden ravelijnen en lunetten toegevoegd. Als gevolg van de contrareformatie vestigden zich verschillende nieuwe kloosterorden in Antwerpen.

De eerste nieuwe impulsen kreeg de stad in de Franse tijd (1794-1814). Napoleon wou van de stad een belangrijk commercieel en militair bolwerk maken. Aan beide zijden van het Hanzehuis werden twee handelsdokken uitgegraven, het Bonaparte- en het Willemdok. Met de aanleg van de dokken kreeg de havenuitbouw een nieuwe impuls, zowel vanuit militair als economisch standpunt. Daarnaast werd onder Napoleon ook een nieuwe kaaimuur langs de Schelde opgericht waarbij de Scheldemuren en –torens werden afgebroken. Ten zuiden van de stad werd ter hoogte van de voormalige Sint-Michielsabdij een arsenaal en een reeks scheepswerven opgericht.

¹⁵<https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=antwerpen+kaart&s=objecttype&p=12&ps=12&st=OBJECTS&ii=3#/RP-P-OB-76.862,135>

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en na de Belgische omwenteling van 1830 werd het handels- en militaire karakter van de stad nog sterker benadrukt. In de jaren 1850 kreeg Antwerpen de functie van 'Nationaal reduit'. Samen met Namen en Luik moest de stad de ruggengraat vormen van het Belgische verdedigingsstelsel. Vanaf 1858 werd een nieuwe verdedigingsgordel aangelegd rond de stad, de zogenaamde Brialmontvesting. Deze verdedigingslinie lag ter hoogte van de huidige ring en maakte een verdere expansie van de stad mogelijk. De 16de-eeuwse omwalling, die haar militaire functie verloren had, werd vanaf 1864 gesloopt. Op het tracé van de voormalige omwalling werden de boulevards (de leien) en nieuwe bouwblokken aangelegd, volgens het verkavelingsplan van Théodore van Bever (1821-1875).

Tussen 1817 en 1884 werden de meeste grachten gedempt of overwelfd.

Tussen 1877 en 1885 werden de Scheldekaaien rechtgetrokken. Door deze rechtekking verdween de uitsprong in de Schelde ter hoogte van de Werf, met inbegrip van het oudste Antwerpse stratentracé en veel huizen met historische en archeologische waarde.

Begin 20ste eeuw werd beslist om de Brialmontomwalling af te breken en een nieuwe kringvesting te bouwen.¹⁶

3.3.2. Historiek van het projectgebied¹⁷

De eerste indirecte vermelding van het onderzoeksgebied en de wijde omgeving dateert uit 1290. Het onderzoeksgebied behoorde tot de geprivilegieerde gronden van Hertog Jan van Brabant en maakte deel uit van het Ververskwartier, genoemd naar de vele ververs en wevers die hier actief waren. Het Ververskwartier situeerde zich aan de noordzijde van de stad, buiten de muren. Het bestond ruwweg uit het gebied ten noorden van de huidige Stijfselrui, Falconrui, Huikstraat, Dries, Keistraat, Leguit en Sint-Paulusplaats.

Antwerpen kende in de 13de eeuw een grote economische expansie. Klapdorp en Kipdorp ontwikkelden zich tot belangrijke kernen. Ook aan de zuidzijde van Antwerpen vond een grote uitbreiding plaats. Tussen 1295 en 1314 werd de omwalling van Antwerpen voor een derde keer vergroot. In het laatstgenoemde jaar werden de Falconrui en de Stijfselrui gegraven.

Kort voor het midden van de 14de eeuw verwierf Falco de Lampagne, een Florentijns edelman uit Pistola en muntmeester van hertog Jan III van Brabant, de gronden ten noorden van het Klapdorp in ruil voor een jaarlijkse rente aan Jan van Brabant. Een gedeelte van dit 'Valkenbroeck', het

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Historische stadskern van Antwerpen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

¹⁷ Deze historiek werd overgenomen uit VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen – Falconrui. 'Falconhoven'*, in *Rapporten All-Archeo bvba*, 424, 2020. De in deze publicatie via voetnoot vermelde literaire bronnen zullen hier niet worden herhaald.

‘Facoenshof’, liet hij indijken en ophogen (bebroeken). Dit stuk kreeg de naam Falconswaard. Hij richtte er een hof met bidkapel of oratorium in, omringd met een ‘borchgracht’. Verder was er onder meer een wijngaard aanwezig. Keizer Lodewijk van Beieren gaf toelating om in Antwerpen gouden munten te slaan. Voor het slaan van deze munten werd Falco aangesteld. De munten die werden geslagen, werden als schilden benoemd - ook wel Fauconsschilden of Antwerpse schilden genoemd.

Op de drooggelegde en opgehoogde gronden ten noorden van het Klapdorp werd rond 1346 het gasthuis van de Falcontinnen opgericht door Falco de Lampagne. Naar aanleiding van een erge ziekte die zou geheerst hebben in 1344 in Antwerpen zou Falco zijn hof in het Valkenbroek hebben afgestaan aan een gasthuis (*sacellum*). Hij heeft er dus maar maximaal enkele jaren tot een tiental jaar gewoond. Het hof zal dus waarschijnlijk vooral onder de heren van Boutersem uitgebouwd zijn. Dit lijkt archeologisch ook bevestigd te worden. In het gasthuis met een kapel ter ere van de ‘Heilige Ursula en de Elfduizend Maagden’ leefden een tiental meisjes volgens de Derde Orde regel van Sint-Franciscus (grauwzusters). De ingetrokken vrouwen waren reguliere tertiariissen, semi-religieuzen. Ze volgden communautair een derde regel, de derde orde regel van Sint-Franciscus met de kloostergeloften van kuisheid en/of gehoorzaamheid, maar niet de gelofte van armoede.

Falco de Lampagne stierf tussen 1352 en 1354 met schulden. Hij heeft dus maar maximaal enkele jaren tot een tiental jaar na de oprichting gebruik gemaakt van het hof in het Valkenbroek. Zijn bezittingen, waaronder het Falconswaard en de kloostergronden, werden door de Hertog van Brabant aangeslagen. De kloosterzusters dienden het gasthuis te verlaten en verhuisden naar huis Schille, de locatie van de huidige Sint-Niklaaskapel (Lange Nieuwstraat/Sint-Nicolaasplaats). Het goed werd verkocht aan Jan van Witham, heer van Boutersem (Johan I Corsselaar) en zijn vrouw Amelberghe.

In 1410 werd het gehele domein van Valkenbroek in de stad opgenomen met de vierde stadsuitbreiding. De Ankerrui – ter hoogte van het onderzoeksgebied de Oude Leeuwenrui (zie hoger) – vormde tot 1543 de vestinggracht rond Antwerpen. Over het Valkenbroek onder de heren van Boutersem zijn zeer weinig gegevens bekend. We zijn er enkel over ingelicht door de beschrijving bij de aankoop en verkoop door hen van het goed.

In 1420 of 1421 werd het klooster “Onze Lieve Vrouwendael in Valkenbroek” gesticht op het vroegere erf van het Falconshof. Doordat de erfenissen van twee zussen van zuster Catharina Speelmans, alias van de Werve, aan het godshuis toekwamen, verwierven de zusters die na de dood van Falco de Lampagne verhuisden naar de locatie van de huidige Sint-Niklaaskapel de nodige financiële middelen om het Valkenbroek met stichting aan te kopen van Jan van Witham (Johan III Corsselaar) en terug te keren. In een brief van 16 januari 1422 ging de bisschop van Kamerijk, Jan van Gavere, akkoord met de stichting van het klooster. De bisschop vaardigde de prior van het klooster van Korsendonk af om toe te zien op het behoud van het jonge klooster. Dit gaf eveneens de mogelijkheid aan de zusters om één

of meerdere biechtvaders (*confessores*) aan te stellen, de H. missen te lezen, het H. oliesel toe te dienen, onderricht te geven, maar ook om de doden te begraven. De regel van Franciscus werd verlaten voor de strengere regel van Augustinus, met naleving van de eeuwige *clausura*, hoewel een aantal zusters trouw bleef aan de oude regel. Het klooster werd daarmee een gesloten klooster (slot) met een muur rond het hele klooster.

Tot het klooster traden dames toe uit de adel en de rijkste burgerklassen, zowel als kloosterzusters als lekenzusters. Nadat de zusters het Falconhof verworven hadden, werd hen in 1427 het naastliggende goed en hof van wijlen Jan van Vlinckenborg geschonken door Gielis Alout. Verder verwierven ze in 1427 nog een aan het kloosterdomein palend huis met boomgaard. In de 15de eeuw besloeg het uitgebouwde klooster bijna de hele oppervlakte tussen de huidige Generaal Belliardstraat, de Oudeleeuwenrui, het Falconplein en de Falconrui.¹⁸ Het geheel bevatte dan het klooster, de kerk, een gasthuis en een reeks particuliere woningen. De eerste kapel of kerk werd gewijd op 1 maart 1423, op de grond van wijlen Jan van Vlinchenborgh, naast Valkenbroek. Hier blijkt dus uit dat de kerk zich niet in het (natte) Valkenbroek bevond. Dit wordt bevestigd door het uitgevoerde archeologische onderzoek. Hieruit kan ook begrepen worden dat het domein van Falco dus niet reikte tot aan de Falconrui, maar dat er nog een goed tussen zat. De drie altaren van de kerk of kapel waren gewijd aan de Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Agatha, aan de heilige Augustinus en Franciscus en aan de heilige Nicolaus, Catharina, Barbara en Maria Magdalena. Dit eerste kerkje was een voorlopig kerkje, met de bedoeling dit snel te vervangen. In 1424 werd Antwerpen getroffen door de pest en ook het klooster werd getroffen, waarbij twee kloosterlingen stierven.

In 1436 werd door een bulle het klooster door de paus erkend als toebehorend tot het kapittel van Windesheim. Het klooster werd bestuurd door een vrouwelijke priorin en een mannelijke rector. Niet lang na de stichting werd een muur gebouwd rond de eigendommen tussen de huidige Belliardstraat (toen nog het bleekhof, dat behoorde tot het klooster), de Oude Leeuwenrui (de toenmalige vestinggracht), het Falconplein en de Falconrui. Tijdens de 15de en 16de eeuw vond een grote bouwactiviteit plaats op de site. In 1442 werd er ter hoogte van de Schipperstraat een stenen riool gebouwd. In 1452 werd gestart met het bouwen van de dormter (het slaapvertrek) en de kerk. In 1455 werd een nieuwe kerk ingewijd. In 1480 telde het klooster 100 inwoners en er was een heuse boerderij bij het klooster.

¹⁸ Op dit moment bevindt het huidige projectgebied zich met andere woorden binnen het kloosterdomein dat zich ondertussen uitstrekt tot aan de huidige Generaal Belliardstraat.

Aan het einde van de 15de eeuw en in het begin van de 16de eeuw verging het de zusters niet zo goed. Door de pest vonden in 1489 en 1503 verschillende kloosterlingen de dood. In het daaropvolgende jaar vond een aardbeving plaats. In hoeverre deze structurele schade veroorzaakte, is niet duidelijk. Tijdens de 16de eeuw werden uitbreidingen en verbouwingen aan het klooster uitgevoerd. Priorin Elisabeth van Etten (1504-1518) liet onder meer de nieuwe dormter herstellen. In 1507 werd het priesterkoor en de sacristie geplaveid en twee jaar later werd een portaal gemaakt in de “buitenkerk” – de kerk der profanen, een gedeelte van de kloosterkerk naast het groot portaal. In 1520 werd de kerkhofmuur opgetrokken, die men “Verlorenkost” noemde. Omstreeks 1522 werd een muur gebouwd van ‘s heeren straat tot het klooster en in 1524 werd op de dormter de warmkamer gerealiseerd. Verschillende andere stedenbouwkundige ingrepen vonden plaats. In 1523 ruilde het klooster een eigendom met het ten oosten gelegen godshuis van der Biest, zodat het kloosterdomein zich ging uitstrekken in oostelijke richting tot ongeveer een derde voorbij de huidige Generaal Belliardstraat. In 1525 werd het ziekenhuis afgebroken en vervangen. Tegen 1529 had het klooster vijf huizen gebouwd op het Falconplein tussen de oude kloosterpoort en de hoek van de Falconrui en in 1533 bouwde het klooster nog een zesde burgerlijk woonhuis. Er kwam ook een werkhuis, een washuis, een regenbak, een *tirasbak*, een turfkelder en een specerijhuis. De keuken, het schotelhuis, de refter en de houten wenteltrap aan de dormter werden vervangen.

In 1518 werd een ruimere kerk gebouwd. Deze kerk werd gebruikt tot de sloop ervan in het begin van de 19de eeuw. De kerk werd gebouwd in laatgotische stijl en sloot met één zijde, de noordzijde, aan op het kloosterpand. De ingang bevond zich aan de Falconrui. In de kerk bevond zich een priesterkoor, waar ook priors zijn begraven en een nonnenkoor, waar priorinnen werden begraven.

In de tweede helft van de 16de eeuw werd het klooster getroffen door de godsdiensttroebelen. In die periode was de overste Anna Buys. Ze werd aangesteld als overste in 1565 en bleef dat tot 1583. In 1566, tijdens de beeldenstorm, werden beelden en altaren in de kloosterkerk vernield. In 1570 werd het klooster getroffen door een watervloed, waarbij het klooster volledig onderliep en de muur tussen de boomgaard en het bleekhof het begaf. In deze periode is er blijkbaar een pesthuis op het kloosterdomein. In 1580 werden de katholieken uitgebannen en het jaar daarop werd de katholieke religie verboden. De Falcontinnen moesten Antwerpen verlaten en vluchtten naar Luik, Keulen en Rouen. Van de 28 zusters bleven er tien in het klooster. Ze verbleven in de bijgebouwen, in het ziekenhuis, de warmkamer en het werkhuis. In de vesterij woonde de rentmeester en in de priesterij de protestantse predikant, die ook over de gehele kerk beschikte.

Op 17 augustus 1585 greep de prins van Parma, Alexander Farnese, opnieuw de macht in Antwerpen en kwam de stad opnieuw onder het Spaanse gezag van Philips II. De gevluchte zusters keerden terug. De kerk werd hersteld en heringewijd.

In het begin van de 17de eeuw gingen de bouwwerkzaamheden aan het klooster voort. Het was hoofdzakelijk de kerk die onder handen werd genomen. De toren die dreigde te vallen, werd weggenomen (1600), de ingang van de kerk werd voorzien van blauwe pilasters (1613), een orgel werd gemaakt (1613) en het hoogaltaar werd opgetrokken (1619). Er werden ook doden bijgezet in de kerk. Andere bouwkundige ingrepen die plaatsvonden waren het herstel van drie huizen langs de Falconrui (1603) en de aanleg van een grote muur tussen het kerkhof en het bleekhof, waar zich voordien een houten afsluiting bevond (1632). In 1636 werd de Sint-Jozefkapel bekostigd door twee rijke Napolitaanse koopmannen Lodewijk en Gaspar de Roomer wiens zus kloosterlinge was. Ze werd in 1640 versierd met marmeren pilaren en rijke deuren, om er de broederschap van Sint-Jozef te vestigen. Deze kapel in Barokstijl werd ingericht in de noordelijke vleugel van de kerk.

In 1641 werd gestart met de bouw van burgerwoningen aan de noordzijde van en boven de Falconrui. In de jaren 1643 en 1644 werden verschillende huizen op het Falconplein verbouwd of opnieuw gebouwd. In 1653 werd het klooster getroffen door een vloed.

Over de periode na 1665 zijn we niet zo goed ingelicht over het klooster. Wel is geweten dat er in 1668 een zware brand in het klooster woedde en door Antwerpse liefdadigheid, vooral door familie de Roomer, heropgebouwd. In 1710 voerden de Falcontinnen een proces tegen de stad. Het geschil had te maken met een weg doorheen het klooster langs de Falconrui.

In 1783 beval de Oostenrijkse keizer Jozef II de definitieve sluiting van het klooster en nam alle aanhorigheden in beslag. Op het moment van de afschaffing beschikte het klooster over 15 huizen, een blekerij, acht hoeven, vijf moeshoven en ongeveer 270 bunder andere landgoederen in de omliggende gemeenten. De roerende goederen werden verkocht. Ook werden onder meer vloeren, marmers, zerken en houtwerken verkocht. Zelfs de altaren en ingemetste marmerstukken werden verkocht. Van de brouwerij werden stallingen gemaakt. Het Falconklooster werd in gebruik genomen door Oostenrijkse en vervolgens Antwerpse (Brabantse) militairen en deels ingericht als militair gasthuis, maar dit brandde af op 8 januari 1793. De kerk bleef van deze brand gespaard.

Uit dit historisch overzicht mag blijken dat het projectgebied zich vanaf de 13de eeuw aan de rand van de stadsomwalling bevond. In de 14de eeuw werd het terrein opgenomen binnen de omwalling. Vanaf het begin van de 16de eeuw maakte het deel uit van de bezittingen van het Godshuis Vanderbiest. Tegen het tweede kwart van de 16de eeuw kwam het terrein in bezit van de kloosterzusters en maakte het deel uit van het Falconklooster tot het laatste kwart van de 18de eeuw.

3.3.3. Cartografische bronnen en luchtfoto's

Het projectgebied situeert zich aan de rand van de derde stadsuitbreiding (13de eeuw) en is gelegen op de noordelijke oever van de Falconrui. De benaming van de straat is te danken aan de aanwezigheid van een stadsgracht en verwijst rechtstreeks naar de middeleeuwse toestand. Bij de 4^{de}

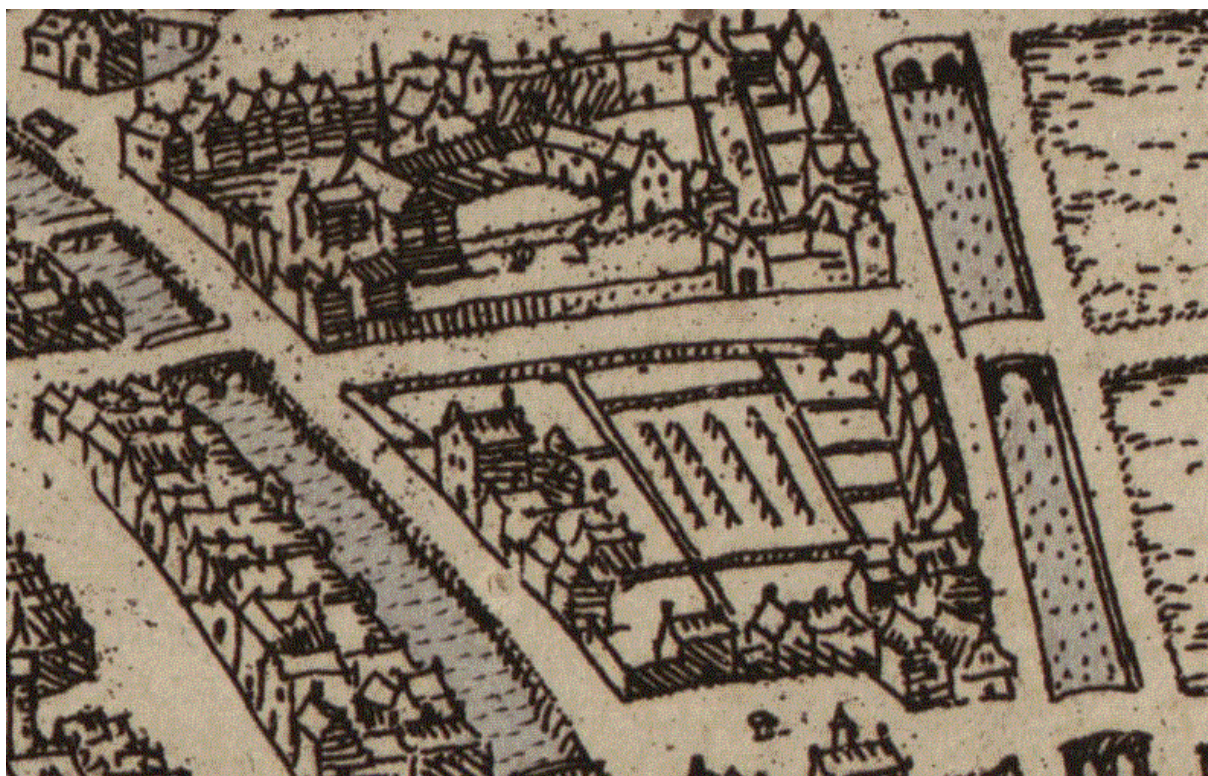
stadsuitbreiding in het begin van de 14de eeuw, wordt het terrein definitief opgenomen binnen de omwalling. Of het projectgebied in deze periode reeds bebouwd was valt moeilijk te achterhalen. Immers voor de oudste periode beschikken we niet over cartografische bronnen. Wel dient hier vermeld te worden dat tijdens archeologisch onderzoek uitgevoerd in 2016 – 2017 resten werden aangetroffen van een oude Ap-horizont alsook 12de – 13de-eeuwse sporen in de afgedekte onverstoorte C-horizont. Het onderzoek werd uitgevoerd ten zuiden van het projectgebied ter hoogte van het vroegere Falconklooster. Het projectgebied bevindt zich ten noorden van Klapdorp waar een belangrijke bewoningskern ontwikkelde vanaf de 12de – 13de eeuw.

In de eerste plaats worden enkele niet gegeorefereerde 16de eeuwse kaarten van Antwerpen besproken. De kaarten werden geraadpleegd via www.cartesius.be. Alhoewel de exacte positie van het projectgebied op deze kaarten moeilijk te achterhalen is, geven ze toch een indicatie omtrent de aanwezige bebouwing in de directe omgeving in de 16de eeuw. Het terrein was op dit moment reeds in handen van de kloosterzusters en maakte deel uit van het Falconklooster.

Een eerste kaart dateert van voor de oprichting van de Spaanse citadel. De Spaanse Omwalling werd echter al wel gerealiseerd. Wanneer we op de kaart van Cock uit 1557 inzoomen op het hier bestudeerde bouwblok, valt meteen de aanwezigheid op van de stadsgrachten links (Falconrui) en rechts (Oudeleeuwenrui) van het bouwblok. Het bouwblok wordt gedomineerd door het Falconklooster met de kerk aan de zijde van de Falconrui en het eigenlijke klooster in de binnenzone aan de noordelijke zijde van de kerk. Aan de zijde van de huidige Generaal Belliardstraat is een muur zichtbaar. Een tweede muur lijkt te vertrekken aan de grens van het kloostergebouw en loopt in zuidelijke richting naar de kerk. In de noordoostelijke hoek van het bouwblok is op de hoek met de Oude Leewenrui een gebouw gesitueerd. Een tweede gebouw situeert zich wat meer zuidwaarts binnen het bouwblok aan de zijde van de Generaal Belliardstraat.

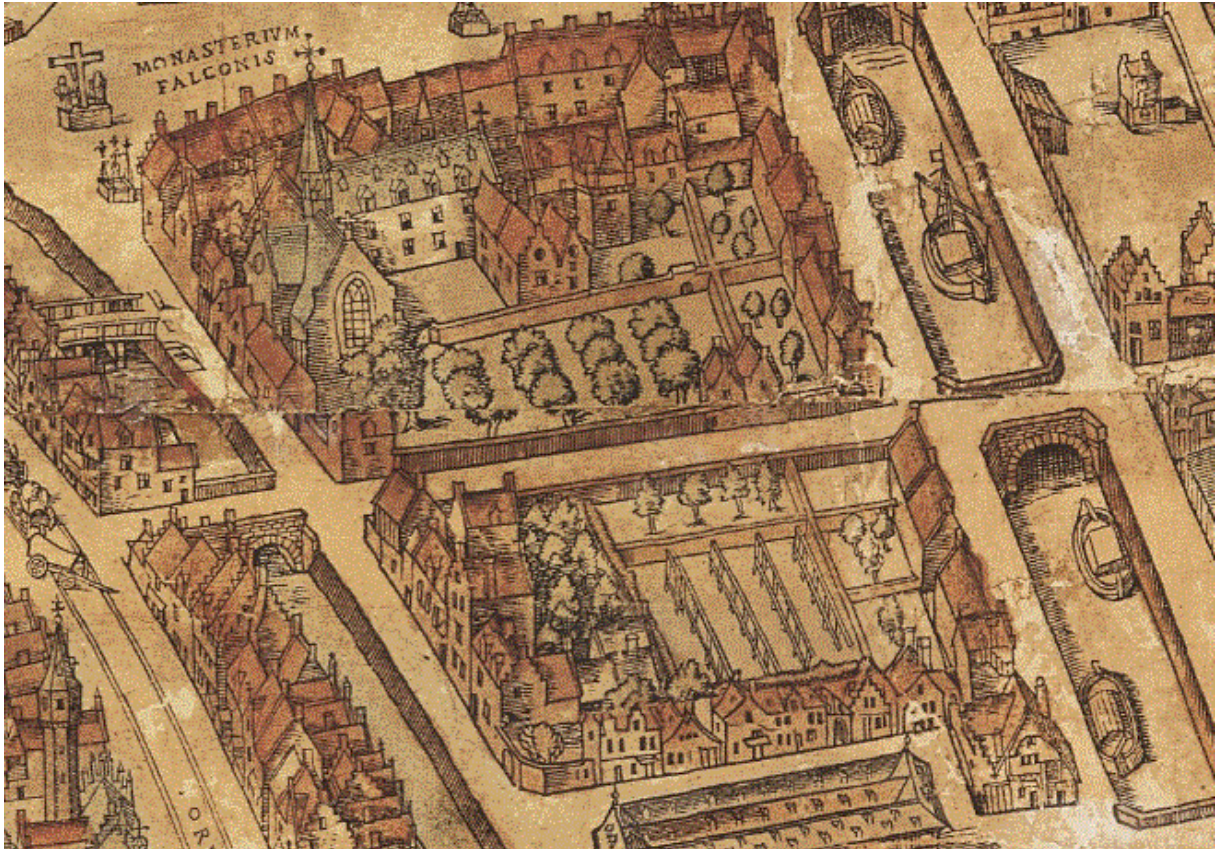
Figuur 21: H. Cock, 1557.¹⁹

Figuur 22: Detail ter hoogte van het projectgebied

¹⁹ <http://uurl.kbr.be/1043517>

De kaart van Bononiensis uit 1565 biedt een iets gedetailleerder beeld van het bestudeerde bouwblok. Maar vertoont een min of meer gelijkaardige situatie.

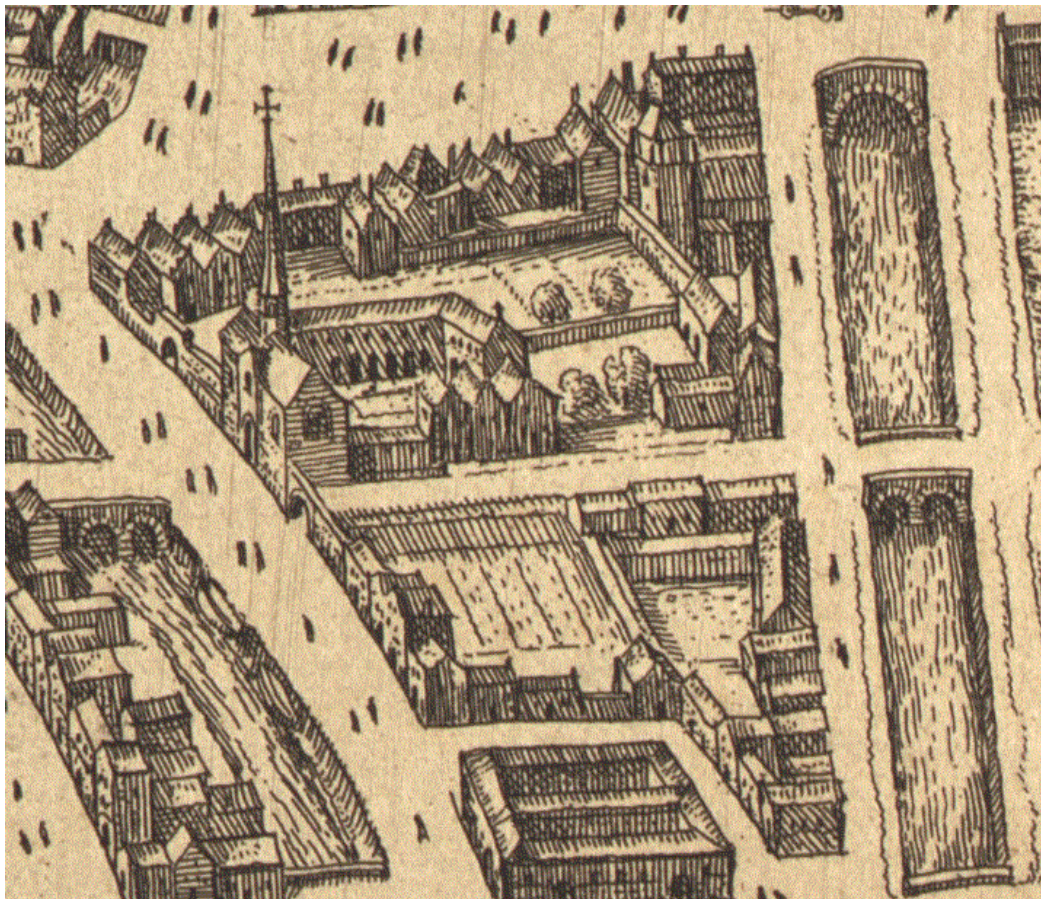
Figuur 21: Bononiensis, 1565, detail ter hoogte van projectgebied.²⁰

In vergelijking met de kaart van Cock zijn er niet veel verschillen op te merken. De kaart is uiteraard gedetailleerder dan voorgaande kaart. De kaart toont de kloosterkerk met aan de zijde van de Falconrui bebouwing tegen de kerk. Haaks op de kerk situeert zich een kloostervleugel. Een tweede vleugel situeert zich haaks op de eerste vleugel en loopt in oostelijke richting naar het huidige projectgebied. Ten oosten van deze vleugel situeert zich een woontoren. Ten oosten van de kloostervleugel is een noord-zuid georiënteerde tuinmuur zichtbaar. Ook aan de zijde van de Generaal Belliardstraat is een muur aanwezig. Op de hoek met de Oude Leewenrui staat een gebouw afgebeeld parallel aan de straat met achterliggende tuin met bomen afgeboord door een muur. Verder naar het zuiden, haaks op de Generaal Belliardstraat, zijn twee gebouwen afgebeeld die zich duidelijk binnen de afgebakende kloostertuin bevinden. De zone grenzend aan de gebouwen lijkt in gebruik als boomgaard.

²⁰ <https://dams.antwerpen.be/asset/M2MqqUJAPTtBliFSQcxqptum>

Figuur 24: Hoefnagel, G., 1598-1600.²¹

Figuur 25: Detail ter hoogte van het projectgebied

De kaart van Hoefnagel uit het einde van de 16de eeuw geeft een min of meer gelijkaardig beeld. We zien de kloosterkerk aan de zijde van de Falconrui met de beide vleugels. Aan het uiteinde van de

²¹ <http://uurl.kbr.be/1035817>

noordelijke vleugel staan drie gebouwen, haaks op de Generaal Belliardstraat georiënteerd. Het gebouw op de hoek met de Oude Leeuwenrui is eveneens afgebeeld. We zien de Generaal Belliardstraat die door het kloosterdomein loopt en een poort had aan de zijde van de Falconrui. Van een tuinmuur is op de kaart echter geen spoor aanwezig. Wel geven enkele bomen aan dat er mogelijk een boomgaard aanwezig was.

Vanaf de 17de eeuw zijn de beschikbare historische kaarten veel minder gedetailleerd weergegeven. Vaak geven ze enkel de straten en waterlopen, de contouren van de bouwblokken en de belangrijkste monumenten weer.

Voor de periode vanaf de 18de eeuw beschikken we over enkele door de Vlaamse Overheid beschikbaar gestelde gedigitaliseerde en georeferentieerde kaarten en de “Caert Figurative” door J.C. Van Lyere uit 1705.

Deze laatste betreft een pré-kadastrale kaart waarop de verschillende bebouwde percelen zichtbaar zijn. Op de kaart herkennen we aan de noordzijde van de Falconrui het Falconklooster enerzijds en het Hessenhuis anderzijds. Verder lijken er geen noemenswaardige items op de kaart aanwezig aan de noordelijke zijde van de rui. De terreinen worden aangegeven als bleekweide bij het klooster. Ten zuiden van de Falconrui (dit deel werd reeds eerder binnen de stadsomwalling opgenomen) is er sprake van lange smalle percelen van het Kipdorp die in noordelijke richting uitstrekken tot over de rui. De volledige zuidelijke zijde lijkt te zijn ingenomen door bebouwde percelen.

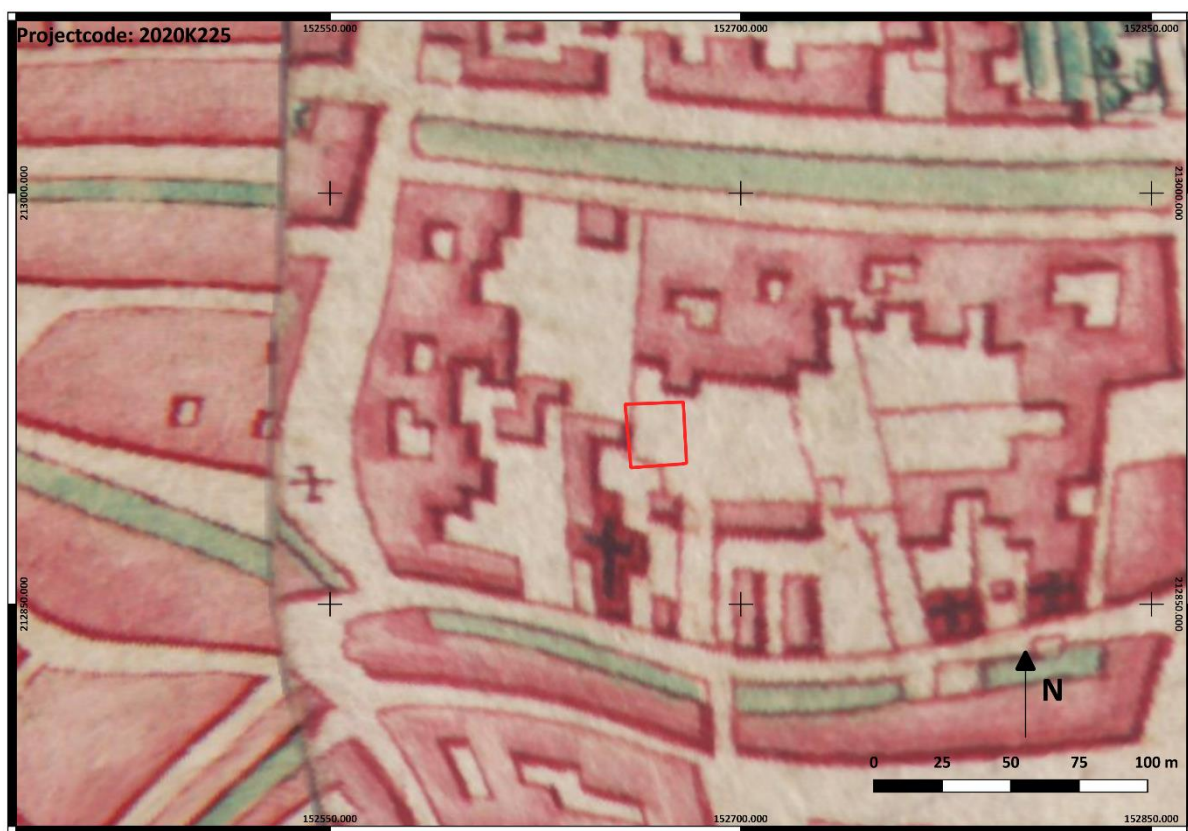
Figuur 26: 'Caert figurative' door J.C. Van Lyere (1705)²²

De georeferentie voor de kaart van Fricx uit 1712 is niet volledig geslaagd, aangezien het projectgebied wordt weergegeven ter hoogte van de 16de-eeuwse omwalling in het noorden van de stad. De kaart

²² SAA 12#5006

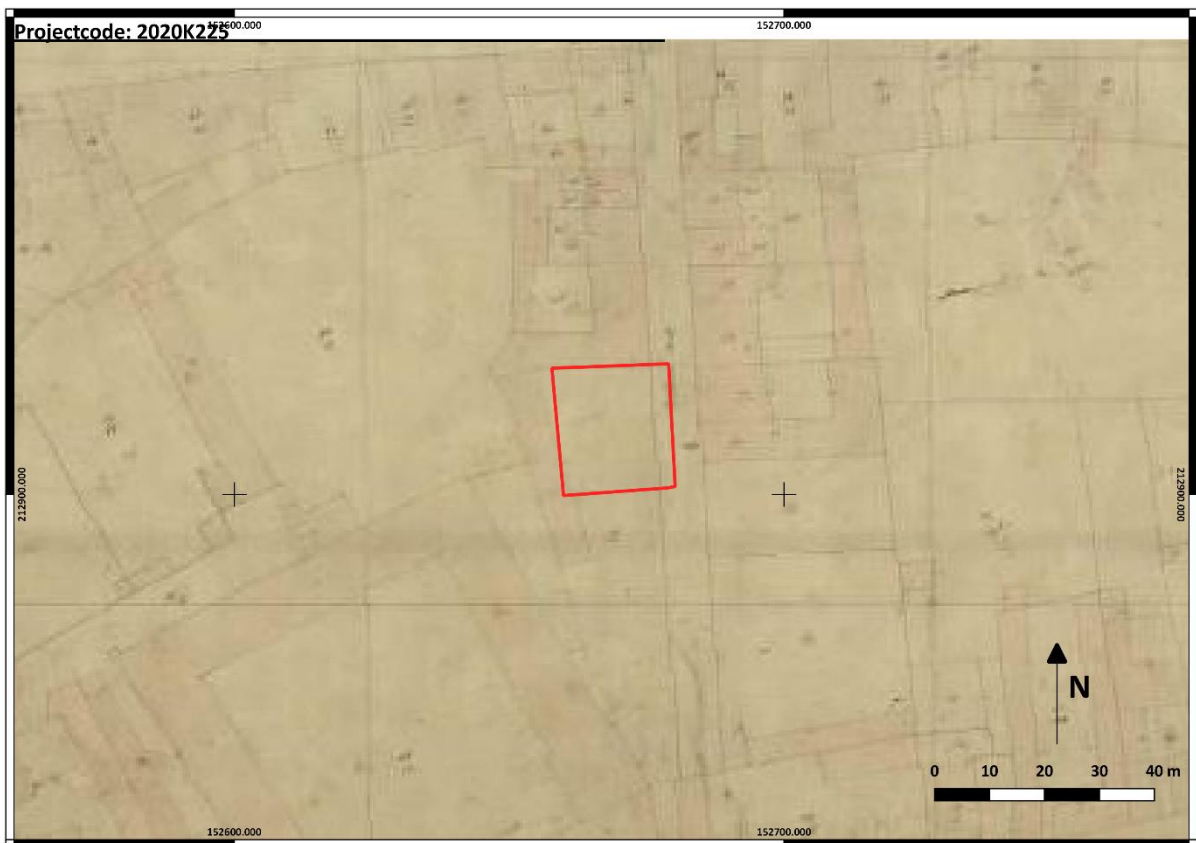
geeft niet genoeg details weer om zicht te krijgen op de eventueel binnen de bouwblokken aanwezige open ruimtes en/of bebouwing en wordt daarom niet weergegeven in de tekst.

Wanneer we de kaart van Ferraris bekijken uit 1771-1778 moeten we eveneens rekening houden met een mogelijke afwijking in de georeferentie. Op de kaart herkennen we de kerk van het Falconklooster, de kapel van het Godshuis Vanderbiest en de meer oostelijk gelegen kapel van een ander Godshuis. Vanuit de kerk vertrekt een vleugel in noordelijke richting met haaks hierop een tweede vleugel. Het projectgebied situeert zich op de kaart net ten oosten van de noordelijke vleugel en is op de kaart weergegeven als een onbebouwd terrein.

Figuur 27: Projectgebied op de kaart van Ferraris 1771 – 1778

Een volgende kaart dateert uit de periode 1830-1836. Op het primitief kadaster zijn duidelijk de afzonderlijke percelen binnen het bouwblok, alsook de bebouwde zones en de open ruimtes aangeduid.

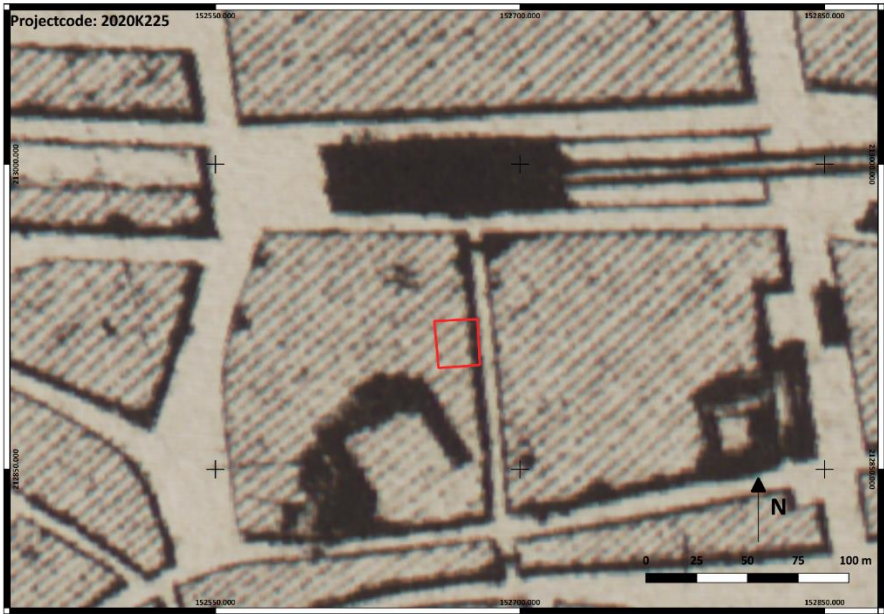

Figuur 28: Uittreksel primitief kadaster 1830 -1836 met benadering projectgebied²³

We zien op de kaart dat ondertussen het Falconklooster reeds werd gesloopt en moest plaatsmaken voor de Falconkazerne. Het projectgebied is op dit moment nagenoeg volledig onbebouwd. Enkel in het westen van het terrein doorkruist een deel van een lange smalle rechthoekige vleugel, allicht behorend tot de nieuwe kazerne het terrein van zuid naar noord.

De kaart van Vandermaelen uit 1854 geeft weinig concrete info over het projectgebied. Het maakt deel uit van een als volledig bebouwd bouwblok weergegeven gearceerde zone. Binnen het bouwblok zijn wel de contouren van de Falconkazerne aangeduid.

²³https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=550/550_0001_000/550_0001_000_02555_000/550_0001_000_02555_000_0_0004.jp2

Figuur 29: Kaart Vandermaelen 1854

Figuur 30: Topografische perceelskaart 1887²⁴

²⁴ <https://uurl.kbr.be/1622585>

De topografische perceelskaart uit 1887 geeft een gedetailleerd beeld van de aanwezige bebouwing en percelering. Wanneer we de kaart vergelijken met het Primitief Kadaster zien we dat aan de straatzijde ter hoogte van de Generaal Belliardstraat bebouwing verschijnt binnen het projectgebied. Meer bepaald betreft het een deel van de Falconkazerne. De kazerne werd afgebroken in 1941 door de Duitse bezetter. In de jaren '50 van de 20ste eeuw werd hier het Internationale Zeemanshuis opgericht. Dit is zichtbaar op de topografische kaart van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw uit de jaren 1950-1970. Ter hoogte van het huidige projectgebied is enkel bebouwing aanwezig in het uiterste westen van het projectgebied. Mogelijk gaat deze terug op de bebouwing zichtbaar op het Primitief Kadaster.

Figuur 31: Topografische kaart Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950)

Een laatste gegevensbron betreffen de luchtfotografische opnames van het projectgebied in de loop van de 20ste en 21ste eeuw. Alhoewel de luchtfoto uit 1971 niet erg duidelijk is, lijkt deze toch overeen te komen met de bebouwing op de topografische kaart. Het Zeemanshuis situeert zich ten zuidwesten van het terrein. Ten noordwesten strekken zich de gebouwen uit van een 19de eeuwse industrieel complex. De bebouwing verandert niet op de foto uit 1979-1990 en de daaropvolgende luchtfoto's uit de 21ste eeuw. In 2012-2013 werden grootschalige werken uitgevoerd in de omgeving van het projectgebied. Zowel het Zeemanshuis als de gebouwen van Westerlund werden gesloopt en vervangen door multifunctionele nieuwbouwcomplexen. De werken zijn zichtbaar op de luchtfoto uit 2015 en op de meest recente beschikbare luchtfoto.

Figuur 32: Luchtfoto projectgebied 1971

Figuur 33: Luchtfoto projectgebied 1979-1990

Figuur 34: Luchtfoto 2015

Figuur 35: Luchtfoto meest recent

3.3.4. Archeologisch Antwerpen en centrale archeologische inventaris²⁵

Het eerste grootschalige archeologisch onderzoek in Antwerpen ging van start in 1952. Onder leiding van Adelbert Van de Walle gebeurden opgravingen op verschillende plekken in de Antwerpse burchtzone, meer bepaald in en rond het Steen. De laatste opgravingscampagne vond plaats in 1961. De resultaten waren verbluffend: het bodemarchief in deze historische kern van Antwerpen bleek uitzonderlijk goed bewaard en van onschatbare waarde.

De resultaten van dit eerste grootschalige archeologisch stadskernonderzoek in Antwerpen namen elke twijfel over de noodzaak voor een gedegen archeologische opvolging bij graafwerken in de stad weg. Toch duurde het nog tot begin jaren '70 vooraleer een nieuw archeologisch onderzoek in de stad zou plaatsvinden én er voor het eerst sprake was van een archeoloog in stadsdienst.

In 1973 kwamen bij de werken voor de aanleg van de metro zoveel archeologische sporen en vondsten aan het licht dat het stadsbestuur besliste één van zijn personeelsleden over te plaatsen naar de oudheidkundige musea. Hij moest onder leiding van de conservator toezien op de werken. Een jaar later, in 1974, begon men met de aanleg van de zgn. stadsparking, tussen stadhuis en museum Vleeshuis. Hierbij kwamen veel sporen en vondsten aan het licht waaronder een niet onbelangrijk deel daterend uit de Gallo-Romeinse periode. Vanaf dat moment ging de stad over tot de aanstelling van een archeoloog.

In de volgende jaren nam het aantal archeologische interventies toe. Vanaf het begin kreeg het veldwerk voorrang en zo konden heel wat sites gelokaliseerd en onderzocht worden. Door de krappe personeelsbezetting (twee personeelsleden en enkele arbeiders of vrijwilligers) moest men zich wel beperken tot plaatsen binnen de oudste stadskern.

In 1983 mocht de opgravingsploeg zich officieel 'Afdeling Opgravingen' noemen, en dit als onderdeel van de oudheidkundige musea. De apotheose van deze periode was het grootschalig archeologisch onderzoek dat in 1987 in de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van start ging. Deze opgravingen en de resultaten waren uiterst interessant en het onderwerp van vele tentoonstellingen, publicaties en lezingen. Daarnaast kon het grote publiek tijdens de opgravingen met behulp van kijkvensters de archeologen aan het werk zien in het dwarsschip en het koor.

Met de jaren groeide bij het publiek en de overheid het besef over het belang van stadsarcheologisch erfgoed. De voedingsbodem was gelegd om in de volgende jaren een grote stap te realiseren: van noodonderzoek evolueren naar een gestructureerd preventief beleid.

In het begin van de jaren '90 ondergaat de stedelijke administratie een belangrijke reorganisatie. De structuur van de musea wordt gewijzigd en de afdeling archeologie komt terecht onder de groep van

²⁵ <https://www.antwerpen.be/nl/info/52d5052539d8a6ec798b4afd/historiek-van-archeologisch-onderzoek-in-antwerpen>

kunsthistorische musea. Door sanering van het stedelijk apparaat zijn de mogelijkheden naar middelen en personeel beperkt. Dankzij een actief publieksbeleid verwerft archeologie stilaan een positie in het veld van cultureel erfgoed.

Een nieuwe stedelijke reorganisatie in het midden van de jaren '90 verandert ook de werking van de afdeling archeologie. Die wordt samen met de dienst monumentenzorg ondergebracht in het stedelijk ontwikkelingsbedrijf. Vanaf dat moment is er een rechtstreekse link tussen archeologie en het ruimtelijk beleid van de stad.

In 1993 wordt in Vlaanderen het decreet 'houdende bescherming van het archeologisch patrimonium' van kracht. Dit betekent een fundamentele stap voor de Vlaamse archeologie en dus ook voor de Antwerpse stadsarcheologie. Dankzij dit decreet ontstond niet alleen een wettelijke basis voor de archeologische werking, maar werden ook aanknopingspunten bij het ruimtelijk beleid ingebouwd. Bij privé-bouwprojecten bleef de verplichte melding van toevalsvondsten de belangrijkste insteek voor archeologische tussenkomst; bij publieke werken werd vanaf dan een bindend advies door het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP) verplicht.

Daarnaast werd in 1992 door de lidstaten van de Raad van Europa het Verdrag van Malta opgesteld, een verdrag dat een betere bescherming garandeert van het ondergrondse cultureel erfgoed.

In het licht van de vigerende wetgeving en 'in de geest van Malta' kunnen stilaan de eerste bouwheren overtuigd worden om voorafgaand of begeleidend archeologisch onderzoek toe te laten en ook voor de financiering daarvan in te staan. In de beginjaren zijn daarvan de belangrijkste voorbeelden: het archeologisch onderzoek bij de aanleg van het werkspoor in Ekeren en de archeologische begeleiding bij de heraanleg van de Leien - fase 1.

Op de centrale archeologische inventaris zijn talrijke locaties aangeduid op het grondgebied van Antwerpen. Het is niet onze bedoeling hier een uitgebreide oplijsting te voorzien van alle aanwezige locaties. We beperken ons tot de locaties die zich in de onmiddellijke omgeving (200 meter) van het projectgebied bevinden.

Middeleeuwen:

- **CAI1568258:**²⁶

Tijdens archeologisch onderzoek ter hoogte van het Falconplein werden resten aangetroffen van de (laat-)middeleeuwse stratigrafische opbouw.

²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconplein I* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/156828> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

- **CAI156565:**²⁷

Tijdens archeologisch onderzoek in de Raapstraat werden verschillende laatmiddeleeuwse afvalkuilen aangetroffen. Het onderzoek leverde verder enkele 16de eeuwse afvalkuilen op alsook resten die in verband staan met de suikerindustrie die op het terrein plaatsvond vanaf de 16de eeuw. Het aangetroffen afval kon in de 18de eeuw worden gedateerd.

- **CAI155982:**²⁸

Bij een archeologische prospectie met ingreep in de bodem werden op de Paardenmarkt resten aangetroffen van een 15de-eeuws godshuis. Resten van de bijbehorende kapel konden niet worden geïdentificeerd. De overige resten bestonden uit 19de-eeuwse muurresten van het in 1980 gesloopte bouwblok.

Nieuwe tijd:

- **CAI366187:**²⁹

Op de locatie situeert zich volgens 16de-eeuwse cartografische bronnen de Falconbrug.

- **CAI152757:**³⁰

Tijdens een noodonderzoek uitgevoerd door de stedelijke archeologische dienst werden 16de-eeuwse muurresten aangetroffen ter hoogte van de Falconrui.

- **CAI152756:**³¹

Tijdens archeologisch onderzoek op de hoek van de Falconrui en de Verversrui werden resten van een 16de-eeuws bouwblok aangetroffen. De resten bestonden naast muurwerk en funderingen eveneens uit vloertjes en een beerput. Tijdens het onderzoek werden talrijke mobiele vondsten in de vorm van aardewerk en glas gevonden.

- **CAI366177:**³²

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Raapstraat I* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/156565> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Paardenmarkt* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/155982> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

²⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconbrug* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366187> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

³⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconrui* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/152757> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

³¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconplein-Verversrui* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/152756> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

³² Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Brug 1* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366177> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

Op de locatie situeert zich volgens 16de-eeuwse cartografische bronnen een brug.

- **CAI366178:**³³

Op de locatie situeert zich volgens 16de-eeuwse cartografische bronnen een brug.

- **CAI366185:**³⁴

Op de locatie situeert zich volgens 16de-eeuwse cartografische bronnen de Hessenbrug.

Nieuwste tijd:

In het bouwblok ten westen van het projectgebied bevond zich de Falconkazerne (1830-1941). Op de CAI worden verschillende locaties vermeld die betrekking hebben op deze kazerne. De vermelde locaties werden op basis van 19de-eeuwse cartografische bronnen ingegeven. Het betreft de locaties **CAI366056**, **CAI366340**, **CAI366343** en **CAI366344**. Deze laatste situeert zich ter hoogte van het projectgebied.

- **CAI366057:**³⁵

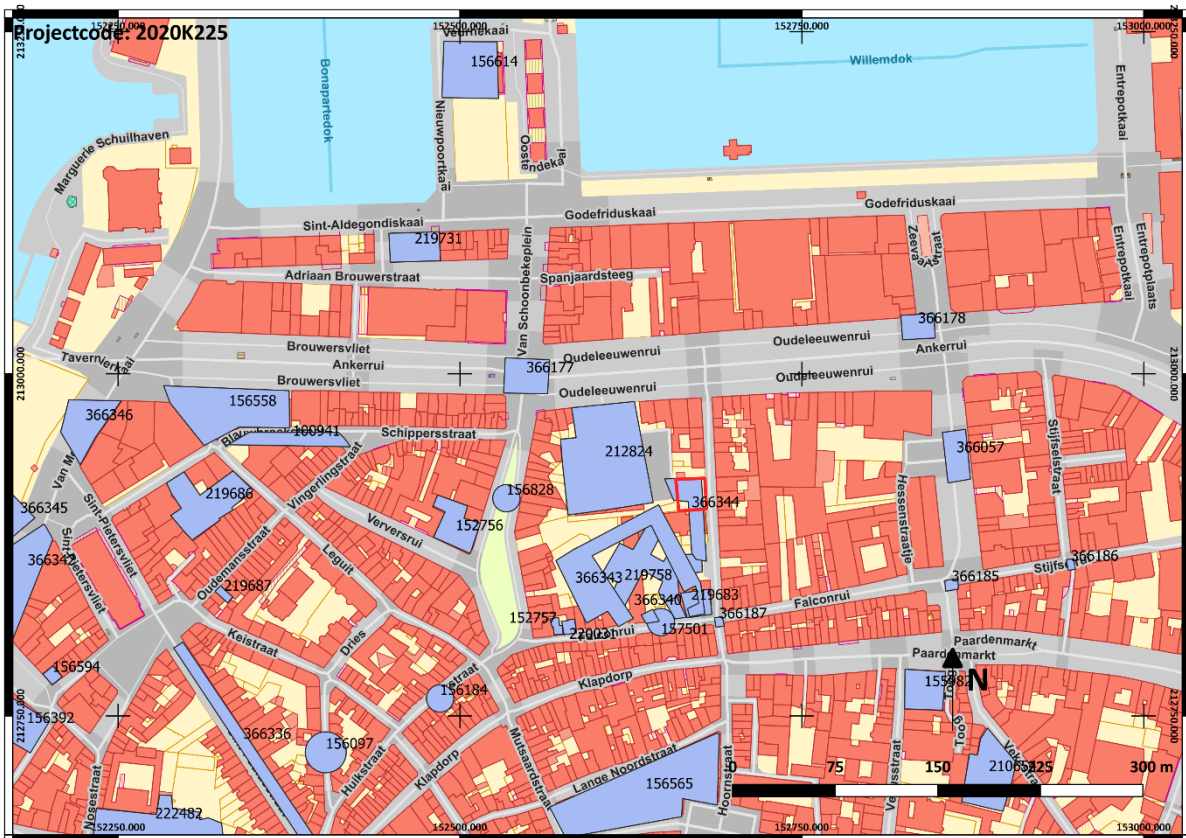
Op het Hessenplein situeert zich volgens 19de-eeuwse cartografische bronnen een manege.

Sinds 2007 werden er verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd binnen het bouwblok van het projectgebied. Binnen dit bouwblok dat zich uitstrekt tussen de Falconrui in het zuiden, het Falconplein in het westen, de Oudeleeuwenrui in het noorden en de Generaal Beliardstraat in het zuiden, situeerde zich niet enkel de hierboven reeds vermelde Falconkazerne, maar eveneens het laatmiddeleeuwse Falconklooster en voorafgaandelijke Falconshof.

³³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Brug 2* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366178> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

³⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Hessenbrug* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366185> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

³⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Manege* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366057> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

Figuur 36: CAI-locaties in de omgeving van het projectgebied

Tijdens de uitgevoerde onderzoeken werden resten aangetroffen uit de periode vanaf de late middeleeuwen (12de eeuw) tot de nieuwste tijd (Falconkazerne en industriële resten). Tevens leverde het onderzoek aanwijzingen op omtrent pré-stedelijke menselijke aanwezigheid in de vorm van een losse scherp handgevormd aardewerk en een lithisch artefact (kling). Het onderzoek toonde aan dat er voorafgaandelijk aan de opname van het terrein binnen de stadsomwalling reeds beperkte menselijke activiteiten plaatsvonden. De aanwezigheid van een lokaal bewaarde gehomogeniseerde Ap-horizont en enkele sporen (greppels en palen) waren hiervan het bewijs. Het terrein onderging meer ingrijpende veranderingen vanaf de 14de eeuw toen het in handen kwam van een rijke Italiaanse edelman die de basis legde voor het latere Falconklooster. Van dit klooster werden verschillende resten aangetroffen bestaande uit kelders, vloerniveaus, pandgangen, architecturale elementen, de funderingen van de kerk met verschillende annexen en bouwfasen, cryptes, afwateringssystemen, ruïnen en de nodige afvalconcentraties. Het onderzoek leverde bewijs van meer dan 100 inhumaties waaronder verschillende kinderen. Tijdens het meest recente uitgevoerde onderzoek bleek dat de onaangeroerde C-horizont zich bevond onder een intacte Ap-horizont op een diepte van plusminus 2,80 meter onder het bestaande maaiveld. De locatie en de resultaten van dit onderzoek werden nog niet opgenomen

op de CAI. De reeds op de CAI vermelde locaties met betrekking tot dit onderzoek zijn: **CAI157501**, **CAI219683**, **CAI219758**, **CAI212824** en **CAI220031**.³⁶

Het projectgebied valt binnen de 'Historische stadskern van Antwerpen' (ID 140031) in de Inventaris van het Archeologische Erfgoed. Dit is het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde. Het bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering. In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen.

Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde, waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechte trekken van de kaaien. Het oorspronkelijk onregelmatige verloop kende verschillende uitsprongen, waarvan de Werf ten noorden van het Steen en een uitsprong ter hoogte van de Sint-Michielsabdij de belangrijkste zijn. Dit waren wellicht natuurlijke aanlegplaatsen.

³⁶ GHEYSEN, K. & D. CALUWÉ, *Opgraving van het Falconklooster aan de Falconrui te Antwerpen: een stand van zaken (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 31, 2008, p. 57-60.

VYNCKIER, G., *Verslag van een terreinbezoek naar aanleiding van een toevalsvondst te Antwerpen, Falco de Lampagneplein 20/ Falconrui (Prov. Antwerpen)*, 2018.

JANSSENS, N. & I. WOLTINGE, *Archeologische begeleiding Antwerpen, Zeemanshuis*, in *BAAC Vlaanderen Rapport*, 64, 2013.

VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen - Oudeleeuwenrui Volume 1*, in *Rapporten All-Archeo*, 176, 2016.

VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen - Oudeleeuwenrui Volume 2*, in *Rapporten All-Archeo*, 176, 2016.

GHEYSEN, K. *Archeologisch onderzoek naar het Falcontinnenklooster*, in *Rapporten van het Stedelijk informatiecentrum archeologie & monumentenzorg*, 5, 2009.

VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen – Falconrui. 'Falconhoven'*, in *Rapporten All-Archeo bvba*, 424, 2020.

Heel het gebied binnen de Leien staat op het gewestplan ingekleurd als woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde.³⁷

3.3.5. Overige wetenschappelijke inventarissen

Met uitzondering van de hierboven reeds vermelde CAI-locatie bevinden er zich binnen het projectgebied geen elementen die opgenomen zijn op enige wetenschappelijke lijst, beschermde monumenten of landschappelijke relictten.

De volgende bouwkundige relictten en beschermde monumenten zijn aanwezig binnen hetzelfde bouwblok als het projectgebied.

- **ID4953:**

Ter hoogte van de Generaal Belliardstraat nummers 8-10 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID99944**)³⁸ neoclassicistisch burgerhuis. Het betreft een woning met dubbelhuisopstand van zes traveeën en drie bouwlagen met verkleinende ordonnantie, te dateren begin jaren 1830. Gecementeerde lijstgevel op een hardstenen plint. Begane grond met rechthoekige beluikte vensters, rondboogvensters op hardstenen lekdrempels op de hoofdverdieping. In de vierde travee rechthoekige koetspoort met fraai bovenlicht in een vlakke omlijsting.³⁹

- **ID5661:**

Ter hoogte van de Oudeleeuwenrui nummers 16-20 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID102945**)⁴⁰ gekoppelde meergezinswoning in eclectische stijl.

Het betreft een geheel van twee gekoppelde meergezinswoningen in eclectische stijl met art-nouveau-inslag, naar een ontwerp door de aannemer Alphonse Huygens uit 1913. Voltooid in 1914, bestond het vastgoedproject oorspronkelijk uit twee winkels, huurkwartieren en een pakhuis van drie bouwlagen met paardenstal achteraan op de binnenplaats. Deze wordt ontsloten door de centrale poort en een oorspronkelijk dubbel hoge doorrij.

Met een gevelbreedte van vijf traveeën, omvat het complex vier bouwlagen onder een mansardedak (leien). De lijstgevel heeft een parement uit geel baksteenmetselwerk in kruisverband, geaccentueerd door speklagen en ontlastingsbogen uit wit en bruin geglazuurde baksteen. Van blauwe hardsteen is

³⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Historische stadskern van Antwerpen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

³⁸ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99944>

³⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Neoclassicistisch burgerhuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4953> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁴⁰ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/102945>

gebruik gemaakt voor de geprofileerde plint, van witte natuursteen voor de vensterposten, waterlijsten, diamantkopsleutels, hoekblokken, lateien, lekdrempels en consoles. Kleurrijke mozaïekpanelen met een guirlandedecor in art-nouveaustijl, sieren de borstweringen, boogvelden en de fries. Symmetrisch van opzet, legt de compositie de klemtoon op het hoger opgetrokken middenrisaliet met jaarsteen "1914", dat uitmondt in een dakvenster met tuitgevel en sieranker. Dit laatste wordt op de begane grond gemarkeerd door een rondboogpoort met geblokte waterlijst (diamantkoppen), imposten en een markante mascaronsleutel (vrouwenhoofd); hogerop gebogen balkons met gebuikte ijzeren borstwering en tweelichten. Twee klassieke houten winkelpuien met zijportaal, pilasters en rolluikkast flankeren de poort. Brede korfbooglichten met waterlijst en diamantkoppen accentueren in de zijtraveeën op de eerste verdieping; hogerop rechthoekige vensters met getoogd boogveld en diamantkopsleutel. Een gebroken houten kroonlijst op klossen en consoles vormt de gevelbeëindiging. Fraaie houten poort met siersmeedwerk; de oorspronkelijk kleinere dakkapellen zijn vergroot.

Volgens de bouwplannen flankeren twee winkels met achterplaats en keuken de centrale doorrij naar het pakhuis met paardenstal op de binnenplaats. Ontsloten door de zijdelings ingeplante traphal, vormen de huurkwartieren op de bovenverdiepingen vermoedelijk tweekamerwoningen met keuken.⁴¹

- **ID5660:**

Ter hoogte van de Oudeleeuwenrui nummer 12 bevindt zich het als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID102943**)⁴² pakhuis Bavo, volgens de bouwaanvraag uit 1862 gebouwd in opdracht van Egide Bavon Meeussen (Bergen-op-Zoom, 1777-Antwerpen, 1862), sinds 1797 brouwer van "De Drij Snoeken" in de Adriaan Brouwerstraat. Het betrof één van de zestien nieuwe brouwerijen die Gilbert Van Schoonbeke in 1553 in de Nieuwstad liet oprichten, oorspronkelijk "De Drie Gulden Snoecxkens" genaamd, actief tot 1920. De oorspronkelijke naam "BAVO" vermeld op een gevelsteen, verwijst naar de tweede voornaam van de bouwheer. Volgens een vandaag verdwenen geschilderd opschrift, werd het pakhuis later "EGIDIUS" genoemd. Uit het bouwdoossier vallen ontwerper noch aannemer af te leiden. Het gebouw werd gerenoveerd tot kantoren naar een ontwerp door de architect Christine Conix uit 1993, met reconstructie van de pui. Bij een eerder, niet afgewerkt renovatieproject tot eengezinswoning naar een ontwerp door de architect Erik Hebbelynck

⁴¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Gekoppelde meergezinswoningen in eclectische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5661> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁴² <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/102943>

uit 1988, was de oorspronkelijk blinde achtergevel al vervangen door een volledig glazen front tot in de nok van het dak.

Met een gevelbreedte van vier traveeën omvat het pakhuis vier bouwlagen en een mezzanine onder een afgesnuit zadeldak (nok loodrecht op de straat). Het gebouw is opgetrokken uit rood baksteenmetselwerk in kruisverband, met gebruik van hardsteen voor de plint, puilijst en lekdrempels. Geleed door de puilijst en gemarkeerd door twee zijrisalieten, beantwoordt de opstand aan een regelmatig ordonnantieschema. Verkleinende registers van getoogde laadluiken in de zijrisalieten en vensters in de middentraveeën, met lekdrempel en gemetselde onderdorpel; volgens de bouwplannen bevond de poort zich in de rechter travee, met als pendant een venster of blindnis in de linker travee. Kruisvormig medaillon uit witte natuursteen met inscriptie “BAVO” op de middenpenant. Een klassiek hoofdstel met architraaf, mezzanine en houten kroonlijst vormt de gevelbeëindiging. Bij de recente renovatie zijn de oorspronkelijk getraliede benedenvensters vergroot, en de houten luiken in de risalieten vervangen door beglazing.

Interieur: constructie van houten moer- en kinderbalken, op houten standvinken met slof en schoren. De moerbalken zijn in de zijgevels verankerd, doch rusten tevens op een geschoord sleutelstuk en een houten, tegen de muur rustende kolom. Kolommen op hardstenen sokkels. Houten dakstoel.⁴³

- **ID5659:**

Ter hoogte van de Oudeleeuwenrui nummers 4 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID102953**)⁴⁴ café in neoclassicistische stijl gebouwd in opdracht van de heer D. Van Reyckel-Goffeau, naar een ontwerp door de architect Lievin Van Opstal uit 1882. Het vastgoedproject bestond uit het café en een breder, rechts aanpalend winkelhuis (Oudeleeuwenrui 2) in dezelfde stijl, dat later werd verbouwd.

Representatief voor zijn rijpe oeuvre, kwam het vastgoedproject Van Reyckel-Goffeau tot stand op het hoogtepunt van de succesvolle loopbaan van Lievin Van Opstal, die alleen al in de jaren 1870 meer dan honderd woningen realiseerde in Antwerpen, gaande van burgerhuizen als deze tot de meest prestigieuze herenwoningen voor het patriciaat, met een grote concentratie op de verkavelde voormalige krijgsgroonden van de Leien en rond het Stadspark. Actief van midden jaren 1840 tot kort voor 1900, liep zijn praktijk vanaf 1880 samen met die van zijn zoon en opvolger Edouard Van Opstal. Met een gevelbreedte van drie traveeën omvat de rijwoning drie bouwlagen onder een zadeldak (nok parallel aan de straat, pannen). De bepleisterde en beschilderde lijstgevel rust op een cafépui met

⁴³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Pakhuis Bavo* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5660> (Geraadpleegd op 21-11-2020)

⁴⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/102953>

geblokte penanten en een hardstenen plint. Nadrukkelijk horizontaal geleed door het entablement en het gevelbrede balkon met voluutconsoles en smeedijzeren borstwering van de eerste verdieping, beantwoordt de opstand aan een regelmatig ordonnantieschema. De oorspronkelijke cafépui met terrasdeuren is met uitzondering van de hoekpenanten verbouwd. Registers van rechthoekige bovenvensters, op de eerste verdieping in geriemde omlijsting, op de tweede verdieping met smeedijzeren borstweringen. Een klassiek hoofdgestel met casementen in de fries en een houten kroon- en tandlijst op voluutconsoles vormt de gevelbeëindiging.⁴⁵

- **ID302186:**

Ter hoogte van het Falconplein nummer 1 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID99778**)⁴⁶ meergezinswoning in zakelijke art-decostijl, gebouwd in opdracht van Jos Appel, naar een ontwerp door de architect Benoit J. Dupont uit 1935 (gevelinscriptie). Het programma van het gebouw op de hoek van Falconplein en Oudeleeuwenrui, omvat een kantoor, een duplexappartement voor de bouwheer en een huurkwartier.

Met een gevelbreedte van vier traveeën, omvat het afgeronde hoekgebouw vier bouwlagen onder een plat dak. De lijstgevel heeft een parement uit geel baksteenmetselwerk van het type Belvédère in halfsteens verband, met overvloedig gebruik van witte natuursteen in de erkerpartij, en gepolijst zwart graniet voor de pui. Het gebouw ontleend een gestroomlijnd karakter aan de afgeronde, over drie kwart van de gevel overstekende hoekpartij, die in de middenas wordt gemarkeerd door vierlichten, en op de hoeken door hoekvensters. Zijde Oudeleeuwenrui accentueren een sierlijk gesmede ijzeren vlaggenmast en gevelstenen de penant links van de rotonde. Winkelpui met rechthoekige vitrines en hoekportaal, registers van rechthoekige bovenvensters, en fries met profiellijsten als gevelbeëindiging, oorspronkelijk afgewerkt met dekstenen uit bouwkeramiek. Het schijnwerk van de inkomdeur en vitrines met sierlijk gesmeed ijzeren traliwerk in art-decostijl is bewaard, evenals het stalen vensterschrijnwerk.

Volgens de bouwplannen beslaat een kantoor (wellicht wisselagentschap) de begane grond. Het duplexappartement omvat een salon-eetkamer en keuken op de eerste verdieping, twee slaapkamers en een badkamer op de tweede verdieping. Het huurkwartier vormt een driekamerwoning met keuken op de derde verdieping.⁴⁷

- **ID4908:**

⁴⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Café in neoclassicistische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5659> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁴⁶ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99778>

⁴⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Meergezinswoning in art-decostijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/302186> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

Ter hoogte van het Falconplein nummer 5 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (ID99793)⁴⁸ winkelhuis in neoclassicistische stijl, gebouwd in opdracht van de bakker C. Taeymans, naar een ontwerp door de architect Frans Smet-Verhas uit 1894. De rijwoning omvat twee traveeën en drie bouwlagen onder een leien mansardedak waarin twee dakkapellen met driehoekige frontons. Fraai gedecoreerde bepleisterde en beschilderde lijstgevel, beëindigd door een klassiek hoofdstel met panelenfries en gekorniste houten kroon- en tandlijst op klossen en consoles. Registers van rechthoekige vensters in geriemde omlijsting, op de eerste verdieping bekroond met driehoekige frontons op krulconsoles, en op de tweede verdieping voorzien van Franse balkons met siervazen en smeedwerk in de borstwering. De oorspronkelijk klassieke winkelpui met frontonbekroning is verbouwd.⁴⁹

- **ID4910:**

Ter hoogte van het Falconplein nummer 21 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (ID99781)⁵⁰ winkelhuis in neoclassicistische stijl naar een ontwerp door de architecten Charles en Jean De Coster uit 1880. Opdrachtgever was de heer J.C. Schoors, fabrikant van 'pointes de Paris' en mechanische spijkers.

Met een gevelbreedte van drie traveeën, omvat de rijwoning drie bouwlagen onder een zadeldak. De bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hoge, geblokte pui en schijnvoegen in de bovenbouw, rust op een plint uit blauwe hardsteen. Nadrukkelijk horizontaal geleed en axiaal van opzet, legt de compositie de klemtoon op de eerste verdieping. Deze wordt gemarkeerd door een entablement met metopen en trigliefen in de fries, en een gevelbreed balkon met een opengewerkte borstwering van postamenten waartussen siersmeedwerk op zware voluutconsoles. Een gebroken gebogen fronton met cartouche en topstuk, en hogerop een entablement accentueren de middenas. Verder beantwoordt de opstand aan een regelmatig ordonnatieschema, opgebouwd uit registers van rechthoekige muuropeningen, de vensters van de topgeleding in geriemde omlijsting en met smeedijzeren parapet. De pilasters van de pui dragen medaillons met afbeelding van gereedschap zoals tang, winkelhaak, spijker en hamer, die verwijzen naar de handelsactiviteit van de bouwheer. Een klassiek hoofdstel met houten kroonlijst op klossen en tandlijst vormt de gevelbeëindiging. Bewaard houten vensterschrijnwerk; dat van de winkelpui oorspronkelijk met middenportaal is vernieuwd.⁵¹

⁴⁸ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99793>

⁴⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Winkelhuis in neoclassicistische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4908> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁵⁰ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99781>

⁵¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Winkelhuis in neoclassicistische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4910> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

- **ID4911:**

Ter hoogte van het Falconplein nummer 23 en 33 bevinden zich als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID99782**)⁵² traditionele diephuizen met neoclassicistische lijstgevel in kern minstens opklimmend tot de 17de eeuw, in neoclassicistische stijl aangepast met een lijstgevel tijdens de eerste helft van de 19de eeuw. Rijwoningen van drie traveeën en drie bouwlagen onder een diepgericht schilddak (respectievelijk leien en pannen). Gecementeerde lijstgevels met rechthoekige vensters en muurankers met gekrulde spie.

Gedenkplaat op nummer 23, vermoedelijk geplaatst in 1963 ter gelegenheid van het honderdste geboortjaar van de architect Henry van de Velde, met als opschrift: "Hier werd geboren Henry van de Velde, bouwmeester en estheticus, 1863-1957". Vader Guillaume Charles van de Velde (1825-1901), baatte hier een apotheek uit.⁵³

- **ID4912:**

Ter hoogte van het Falconplein nummer 31 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID99783**)⁵⁴ pakhuis met kantoor in eclectische stijl, gebouwd naar een ontwerp door de architect Ferdinand Hompus uit 1897. Opdrachtgever was Ferdinand Coosemans, handelaar in kruidenierswaren. Het complex dat later naar verluidt een koffiebranderij huisvestte, werd in 2016-2017 gerenoveerd tot woningen met handels- of kantoorruimte op de begane grond. Daarbij kreeg het hoofdvolume een extra terugwijkende dakverdieping.

Het complex bestaat uit een ondiepe voor- en achterbouw, oorspronkelijk elk drie bouwlagen hoog onder een gedrukt zadeldak, gescheiden door een ondiepe binnenplaats. Met een gevelbreedte van vier traveeën, onderscheidt de lijstgevel zich door een parement uit witte natuursteen, met gebruik van blauwe hardsteen voor de pui, waterlijsten, sluitstenen, imposten en lekdrempels. Geleed door de puilijst en het klassieke hoofdgestel, volgt de compositie een driedelig schema. Dit laatste is opgebouwd uit de geblokte, sokkelvormende pui, de door kolossale rechthoekige lisenen geritmeerde bovenbouw, en de blinde attiek met postamenten. Verder beantwoordt de opstand aan een regelmatig ordonnantieschema, met registers van steekboogopeningen op de begane grond, rondboogopeningen met imposten, waterlijst en voluutsleutel op de eerste verdieping, en door pilasters geflankeerde rechthoekige vensters op de tweede verdieping. De uiterste traveeën worden symmetrisch gemarkeerd door portalen in de pui en laadluiken op de eerste verdieping. Houten

⁵² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99782>

⁵³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Traditionele diephuizen met neoclassicistische lijstgevel* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4911> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁵⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99783>

kroonlijst op klossen en tandlijst. Het oorspronkelijke vensterschrijnwerk met kleine roeden is bij de recente renovatie verwijderd.⁵⁵

- **ID4913:**

Ter hoogte van het Falconplein nummer 39 bevindt zich de als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (**ID99787**)⁵⁶ Falconpoort. De Falconpoort is tevens beschermd als monument omwille van haar archeologische waarde (**ID5201**).⁵⁷

De barokpoort uit 1671, enig overblijfsel van het falcontinnenklooster, die vandaag geïntegreerd in een recent heropgebouwd wooncomplex. Het klooster werd in de 14de eeuw gesticht door Falco de Lamage, de muntmeester van hertog Jan III van Brabant, en kende een sterke groei in de loop van de 15de eeuw. In het begin van de 16de eeuw besloeg het kloosterdomein zowat het gehele bouwblok tussen Oudeleeuwenrui, Generaal Belliardstraat, Falconrui en Falconplein. In 1784 afgeschaft door Jozef II, werd het klooster in 1792 omgevormd tot militair hospitaal. De gebouwen brandden een jaar later af. Geconfisqueerd tijdens de Franse periode werden de restanten in 1810 doorverkocht aan de stad Antwerpen. Kort daarop gaf Napoleon het bevel de site om te vormen tot de Falconkazerne, die uiteindelijk in 1941 werd gesloopt.

Markante rondboogpoort uit blauwe hardsteen, gemarkeerd door geringde pilasters met versierde beulingen en lonsche kapitelen waarop de geblokte rondboog, bekroond door versierde boogzwikken met rozetten, voluten en een gestrekte, gekorniste waterlijst. De cartouchesleutel draagt het opschrift: "VerVs RegV- LarIVM DoCtor" (De ware leraar der reguleren). Dit chronogram van het bouwjaar 1671 verwijst naar de Heilige Augustinus, waarvan het beeld oorspronkelijk de poort bekroonde. Benagelde houten waaier van de vroegere poort. Aan de achterzijde: bakstenen korfboog.

Achter de Falconpoort strekte zich een beluik uit met gekoppelde, witgekalkte arbeidershuizen van één bouwlaag. Daarvan rest slecht een gekroond stenen Madonnabeeldje uit de 19de eeuw, geplaatst op een hardstenen voluut, met een smeedijzeren lichtarm en een metalen baldakijn. Dit laatste werd recent opnieuw aangebracht tegen een nieuwbouwconstructie.⁵⁸

- **ID4914:**

⁵⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Pakhuis met kantoor in eclectische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4912> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

⁵⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99787>

⁵⁷ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5201>

⁵⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconpoort* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4913> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

Ter hoogte van het Falconplein nummer 41 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (ID99790)⁵⁹ meergezinswoning in eclectische stijl, gebouwd in opdracht van Emile Van de Calseyde, naar een ontwerp door de Gentse bouwmeester Fr. Roobaert uit 1913. Het aanvankelijk geplande mansardedak werd tijdens de bouw vervangen door een vierde bouwlaag.

Met een gevelbreedte van drie traveeën, omvat de rijwoning vier bouwlagen onder een zadeldak. De lijstgevel heeft een parement uit roomkleurige Silezische bakken in kruisverband, geaccentueerd door lichtblauwe geglazuurde baksteen voor speklagen. Van blauwe hardsteen is gebruik gemaakt voor de geprofileerde plint en lekdrempels, van witte natuursteen voor lateien, balkon- en erkerconsoles. Asymmetrisch van opzet, legt de compositie de klemtoon op de linker travee, met boven de inrijpoort een driezijdige houten erker met consoles waarop oorspronkelijk een gebuikte gietijzeren balkonborstwering. Ook de gietijzeren borstwering van het balkon in de middentravee is verdwenen. Verder rechthoekige muuropeningen, de poort en het benedenvenster overspannen door een ijzeren latei met rozetten. Houten kroonlijst boven steigergaten; verdwenen dakkapellen en oeil-de-boeuf. Het gebouw bestaat uit een hoofdvolume, met smalle achterbouw en aansluitend pakhuis. Volgens de bouwplannen bestond het programma uit een winkel met kantoor en woning die begane grond, entresol van de achterbouw en een deel van de eerste verdieping besloeg, met eigen vestibule en traphal, en drie huurkwartieren. Ontsloten door de zijdelings ingeplante, gemeenschappelijke inkom- en traphal, bestonden deze uit twee tot drie kamers met keuken annex washuis en wc.⁶⁰

- **ID4915:**

Ter hoogte van het Falconplein nummer 45 bevindt zich een als vastgesteld relict op de lijst van het bouwkundig erfgoed opgenomen (ID99791)⁶¹ traditioneel diephuis. Het diephuis is tevens beschermd als monument omwille van de historische waarde (ID5204).⁶²

Het traditioneel diephuis op de hoek van Falconplein en Falconrui is te dateren in de 17de eeuw. Gebouw van drie bij drie traveeën en twee bouwlagen onder een zadeldak (nok loodrecht op de straat). Verankerde, gecementeerde trapgevel van acht treden met schouderstukken en een overhoeks topstuk. Tijdens de eerste helft van de 19de eeuw aangepaste, rechthoekige vensters met lekdrempel, en neoclassicistisch portaal in hardstenen omlijsting met imposten en waterlijst. In de tweeledige top rechthoekig drielicht met lager middenluik en geprofileerde lateien, onder een

⁵⁹ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99790>

⁶⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Meergezinswoning in eclectische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4914> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

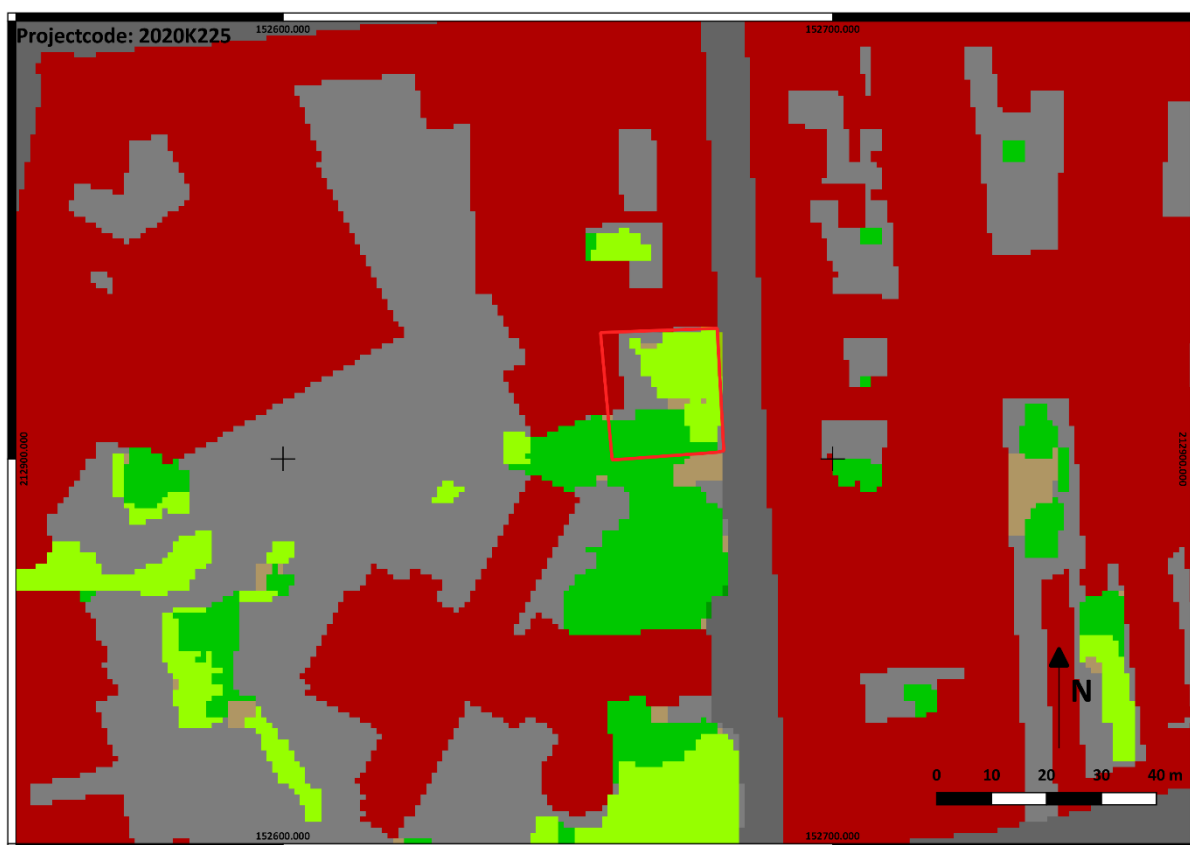
⁶¹ <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/997991>

⁶² <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5204>

rechthoekig venstertje. Aan de Falconrui getrappt dakvenster van drie treden met schouderstukken en een overhoeks topstuk in de middenas. Verbouwde pui.⁶³

3.4. Huidig gebruik projectgebied

Het projectgebied bestaat uit één perceel gelegen langs de Generaal Belliardstraat. Het perceel ligt heden braak en wordt gebruikt als werfzone voor een aangrenzende bouwwerf. De bodemgebruikskaat toont de situatie voorafgaandelijk aan de sloop van het Zeemanshuis en is dus niet correct. We verwijzen naar de eerdere meest recente luchtfoto.

Figuur 37: Projectgebied op de bodemgebruikskaat

3.5. Impact geplande werken

Gezien de aard van de geplande werken, namelijk het realiseren van een ondergrondse parkeergarage met één verdieping, kan gesteld worden dat eventueel binnen het projectgebied aanwezige archeologische resten volledig zullen worden vernield. Immers bleek uit in de omgeving uitgevoerde archeologische onderzoeken dat de onaangeroerde C-horizont (vaste moederbodem) zich op een diepte van minder dan drie meter situeert. In de onverstoorde moederbodem tekenden zich nog archeologische sporen af te dateren vanaf de middeleeuwen. De pas van de parking (eerste verdieping)

⁶³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Traditioneel diephuis
[online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4915> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

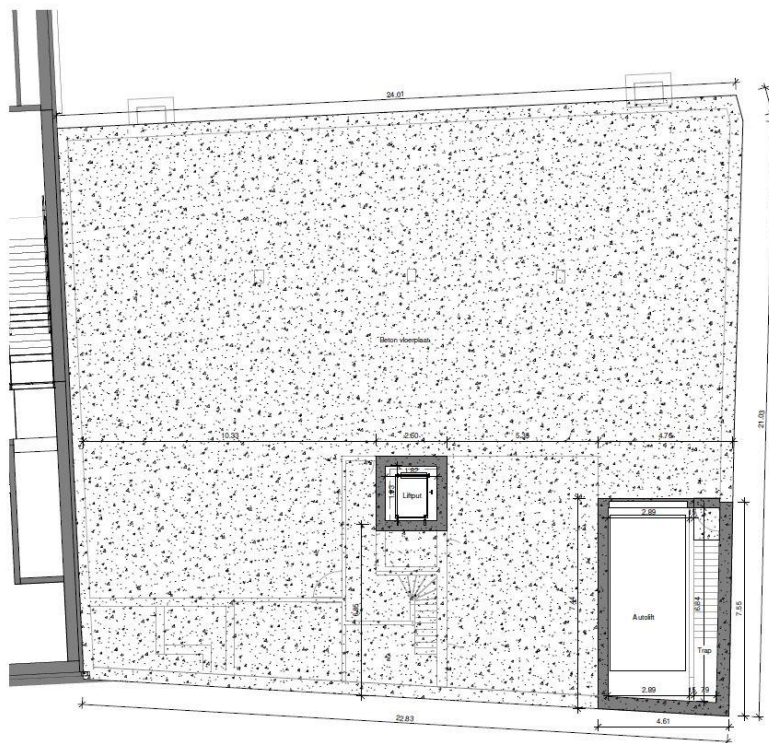
situeert zich op een diepte van plusminus -2,70 meter. Wanneer we hierbij de dikte van de te voorziene betonnen afwerking en een verstoringsmarge optellen komen we aan een verstoringsdiepte van ruim 3 meter. Bovendien worden plaatselijk nog enkele diepere liftputten gerealiseerd.

Terreinsnede AA' N BA
1 : 200

opdracht	plan	revisie
H2019-07 ALCOO, Gen. Bellardstraat 12 5-2000 Antwerpen 2279/000/000	BA2 Terreinsnede AA' N	Omgelingsverruiming datum: 02/11/2020 schaal: 1/200

Figuur 38: Nieuw ontwerp: snede

-10 liftput
1 : 100

opdracht	plan	revisie
H2019-07 ALCOO, Gen. Bellardstraat 12 5-2000 Antwerpen 2279/000/000	BA3 -15 N	Omgelingsverruiming datum: 02/11/2020 schaal: 1/100

Figuur 39: Nieuw ontwerp: afgewerkte funderingsplaat met positie dieper uitgegraven liftputten

4. Synthese bureauonderzoek en onderzoeksvragen

4.1. Synthese gespecialiseerd publiek en antwoord onderzoeksvragen

Op basis van de beschikbare bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens over het projectgebied en zijn ruimere omgeving kan gesteld worden dat Antwerpen reeds vanaf de metaaltijden bewoond was. Ook uit de Romeinse periode werden verschillende resten aangetroffen op het grondgebied van de stad. Vanaf de middeleeuwen ontwikkelde zich een bruisende stad aan de oevers van de Schelde. De binnenstad van Antwerpen werd dan ook aangeduid als archeologische zone.

Het projectgebied zelf bevindt zich aan de buitenrand van de derde stadsuitbreiding (eind 13de – begin 14de eeuw) en werd bij de vierde stadsuitbreiding definitief binnen de omwalling opgenomen. Het terrein is gelegen aan ten noorden van de Falconrui en grenst aan de Generaal Beliardstraat in het oosten. Ten westen van deze laatste situeerde zich tot het einde van de 18de eeuw het Falconklooster dat zijn oorsprong kent in de 14de eeuw. Op basis van de beschikbare gegevens lijkt het terrein deel te hebben uitgemaakt van de kloostergronden vanaf de 15de eeuw. Allicht deed het terrein in deze en de daarop volgende periode minstens gedeeltelijk dienst als boomgaard. In hoeverre er zich mogelijke gebouwen behorend tot het klooster binnen het projectgebied bevonden kon niet worden achterhaald, maar kan niet worden uitgesloten. Echter kan gesteld worden dat zeker in de 19de eeuw minstens een deel van het terrein bebouwd was in het uiterste westen. De bebouwing maakte allicht deel uit van de in de 19de eeuw opgerichte Falconkazerne op de plaats van het vroegere en ondertussen grotendeels gesloopte klooster. In de loop van de 19de eeuw wordt een tweede gebouw opgericht aan de straatzijde dat eveneens deel uitmaakte van de kazerne. De kazerne wordt in 1941 gesloopt en enkel het westelijke deel van het terrein blijft gedeeltelijk bebouwd tot aan de grootschalige ontwikkeling binnen het bouwblok vanaf 2012. Vanaf dan ligt het terrein braak en doet het dienst als werfzone.

De laatste jaren werden in het bouwblok van het projectgebied verschillende archeologische opgravingen uitgevoerd die resten aan het licht brachten van het laatmiddeleeuwse Falconklooster en het voorafgaandelijke Falconshof. Het was Falco de Lampagne die in de 14de eeuw de natte gronden ten noorden van Klapdorp in handen kreeg en de drassige gronden liet bebroeken, althans volgens de historische overlevering. Tijdens het uitgevoerde archeologische onderzoek werden inderdaad aanwijzingen gevonden die wijzen op een nat terrein dat in gebruik werd genomen door het te ontwateren en op te hogen. Echter werden ook aanwijzingen gevonden dat minstens een deel van het kloosterdomein zich bevond ter hoogte van een drogere zandige rug. Zo werden resten aangetroffen van een plaatselijk gedeeltelijk bewaarde gehomogeniseerde bruine zandige Ap-horizont. In de

afgedekte onverstoorde moederbodem werden plaatselijk enkele 12de eeuwse sporen aangetroffen in de vorm van een greppel en enkele (paal)kultjes. Deze situeerden zich net ten zuiden van het huidige projectgebied. Tevens werd op de overgang van de Ap-horizont naar de C-horizont een fragment handgevormd aardewerk en een lithisch artefact (kling) aangetroffen. Deze vondsten wijzen erop dat het terrein mogelijk reeds in de protohistorie werd bezocht door mensen.

Wanneer we een detail bekijken van het Digitaal Hoogtemodel merken we inderdaad de lokale aanwezigheid op van een net iets hoger gelegen gebied in de lage natte zone ten noorden van Klapdorp.

Hieruit kunnen we concluderen dat ondanks de vermoedelijk vrij late stedelijke ontwikkeling van het projectgebied er mogelijk verhoogd potentieel is op de aanwezigheid van pré-stedelijke resten; te verstaan, resten die dateren van voor de opname van het projectgebied binnen de stadsomwalling. De verwachting naar resten uit de late middeleeuwen en de vroege nieuwe tijd (tot 18de eeuw) kunnen bestaan uit resten van het vroegere klooster. Tevens kunnen er nog resten aanwezig zijn afkomstig van de Falconkazerne uit de 19de eeuw.

Gezien het verhoogde potentieel op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering en gezien de impact van de geplande werken raden we aan bijkomende vooronderzoeken uit te voeren in de vorm van een prospectie met ingreep in de bodem door middel van proefputten. Omdat het terrein heden niet toegankelijk is omwille van het gebruik als werfzone voor een nabijgelegen bouwwerf, dienen deze onderzoeken te worden uitgevoerd na het afronden van de betreffende werf in een uitgesteld traject.

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Het gebied waar de stad Antwerpen zich ontwikkelde, bevindt zich nabij de samenloop van de rivieren Schelde en Schijn. Hoewel beide rivieren doorheen de tijd wijzigingen ondergingen, speelt vooral de Schelde een cruciale rol in de stadsontwikkeling. Bodemkundig kenmerkt het grondgebied van de stad Antwerpen zich door het voorkomen van diverse bodemtypes, met natte alluviale gronden (Scheldeboorden en -vallei), natte tot droge (soms lemige) zandgronden (al dan niet met het voorkomen van klei) en polders. Hieronder schuilen pleistocene afzettingen. Op vele plaatsen, niet alleen in de bebouwde kernen maar ook in grote delen van de haven en op de linkeroever, is de oorspronkelijke bodemopbouw gewijzigd onder impuls van verstedelijking en industrialisering. In de historische binnenstad vertoont de bodemopbouw eveneens grote verschillen: hoe dichter bij de oude stadskern, hoe omvangrijker en complexer. In en rond de burchtzone bijvoorbeeld reiken de archeologische lagen tot vier meter onder het huidige straatniveau, zelfs na grote saneringswerken in de 19de en 20ste eeuw, waarbij veelal laat- en postmiddeleeuwse strata verdwenen. Het grondgebied van de stad Antwerpen situeert zich op beide oevers van de Schelde. De rechteroever van de Schelde,

waar om historische redenen de stad zich grotendeels ontwikkelde, kreeg pas tegen het einde van de 19de eeuw een meer rechtlijnig verloop met het rechte trekken van de kaaïen. Het oorspronkelijk onregelmatige verloop kende verschillende uitsprongen, waarvan de Werf ten noorden van het Steen en een uitsprong ter hoogte van de Sint-Michielsabdij de belangrijkste zijn. Dit waren wellicht natuurlijke aanlegplaatsen.⁶⁴

Het projectgebied zelf bevindt zich aan de buitenrand van de derde stadsuitbreiding (eind 13de – begin 14de eeuw) en werd bij de vierde stadsuitbreiding definitief binnen de omwalling opgenomen. Echter spreken historische bronnen van een bebouwing van natte gronden gelegen ten noorden van het Klapdorp. Hiervan werden bewijzen gevonden tijdens recent in de omgeving uitgevoerde archeologische onderzoeken. Bij die onderzoeken kon worden vastgesteld dat er lokaal een bewaarde gehomogeniseerde bruine zandige Ap-horizont was bewaard. Dit wijst erop dat de gronden gelegen buiten de stadsomwalling reeds werden gebruikt. Op basis van aangetroffen vondsten kon worden aangetoond dat er reeds vanaf de 12de eeuw activiteiten plaatsvonden ten noorden van de Falconrui. Tevens wezen enkele losse vondsten op nog vroegere menselijke activiteiten te plaatsen in de pré- of protohistorie.

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

Het projectgebied is gelegen op de gronden van het vroegere Falconklooster en maakte vanaf de 15de eeuw deel uit van de bezittingen van het klooster. Het klooster ontstond uit het Falconshof gesticht door een Italiaanse koopman, Falco de Lampagne, in de 14de eeuw. Vanaf het eerste kwart van de 15de eeuw tot het laatste kwart van de 18de eeuw domineerde het klooster de omgeving van het projectgebied. Vanaf dan begon het verval en het klooster werd in de 19de eeuw grotendeels gesloopt en vervangen door een infanteriekazerne (Falconkazerne) waarvan op basis van cartografische bronnen eveneens resten binnen het projectgebied worden gesitueerd. De Kazerne werd gesloopt in 1941 en in de jaren '50 vervangen door het Internationale Zeemanshuis.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?*

Op basis van de geraadpleegde bronnen kan besloten worden dat de omgeving van het projectgebied reeds in de pré- of protohistorie werd gefrequenteerd door mensen. Getuige hiervan zijn enkele losse vondsten die aan het licht kwamen bij archeologische onderzoeken net ten zuiden van het projectgebied. Tijdens hetzelfde onderzoek werden eveneens middeleeuwse resten aangetroffen die

⁶⁴ VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F & VAN ROEY J. 1978: De Stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Vergilius Bononiensies 1565 , Historische Uitgaven Pro Civitate 4.7, Brussel, 41-58.

dateren voorafgaandelijk aan de opname van het terrein binnen de stadsomwalling, te verstaan, uit de 12de eeuw.

Vanaf de late 13de – vroege 14de eeuw bevindt het projectgebied zich aan de buitengrens van de stadsomwalling, die te situeren is ter hoogte van de Falconrui. In deze periode kwam een deel van de gronden ten noorden van het Klapdorp in handen van Falco de Lampagne die er een moated site oprichtte die de basis vormde van het latere Falconklooster. Vanaf de 15de eeuw maakte het projectgebied deel uit van het kloosterdomein.

Of er binnen het projectgebied sprake is van bebouwing behorend tot het Falconklooster kon niet met zekerheid worden achterhaald. Vanaf de 19de eeuw wordt het terrein zeker bebouwd door enkele bijgebouwen behorend tot de Falconkazerne.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

De realisatie van een ondergrondse parkeergarage over het volledige projectgebied zal het archeologische bodemarchief volledig vernielen tot een diepte van ruim 3 meter onder het bestaande maaiveld. Plaatselijk worden enkele diepere liftputten voorzien. Tijdens archeologische onderzoeken net ten zuiden van het projectgebied werd vastgesteld dat de onverstoorte moederbodem zich op een diepte van plusminus 3 meter onder het bestaande maaiveld bevindt. We kunnen dus stellen dat de geplande werken alle eventueel aanwezige archeologisch resten zullen vernielen.

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Het huidige bronnenmateriaal levert genoeg informatie op omtrent de effectieve impact van de geplande werken en levert informatie op over het mogelijke archeologische potentieel van het terrein en de aanwezige verstoringen. Echter kon niet genoeg informatie worden achterhaald omtrent de opbouw en aard van het vermoedelijke aanwezige archeologische bodemarchief. De dikte van het vermoedelijk aanwezige archeologische bodemarchief, het aantal archeologische niveaus en de datering van eventueel aanwezige archeologische resten is niet gekend. Hierdoor kan geen adequaat Programma van Maatregelen opgesteld worden voor het uitvoeren van een archeologische vervolgonderzoek.

Daarom raden we aan bijkomende vooronderzoeken te laten uitvoeren in de vorm van een prospectie met ingreep in de bodem in de vorm van proefsleuven en/of proefputten. Gezien het projectgebied heden nog in gebruik is, zal de prospectie met ingreep in de bodem pas kunnen worden uitgevoerd na het verkrijgen van de stedenbouwkundige vergunning en na het beschikbaar worden van de gronden. Daarom wordt een uitgesteld Programma van Maatregelen opgesteld.

4.2. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek

Sinds 1 juni 2016 is de nieuwe archeologiewetgeving van kracht. Daarom moeten bouwheren bij het aanvragen van stedenbouwkundige vergunningen en verkavelingsaanvragen onder bepaalde voorwaarden een bekrachtigde archeologienota laten opmaken. Omdat het projectgebied gelegen is in de historische binnenstad van Antwerpen, die binnen de Leien als archeologische zone is aangeduid, moet de bouwheer een archeologienota laten opstellen door een erkend archeoloog omdat het perceel groter is dan 300 m² en de geplande bodemingrepen groter zijn dan 100 m².

Voor het schrijven van een archeologienota wordt in de eerste plaats een bureauonderzoek uitgevoerd. Op basis van online gegevens over de bodem, de geschiedenis, oude kaarten, archeologische gegevens, etc... wordt gekeken of er in het projectgebied archeologische resten aanwezig kunnen zijn en of deze resten vernield gaan worden door de geplande werken.

Voor het hier bestudeerde projectgebied kunnen we besluiten dat het terrein gelegen is aan de buitenzijde van de laat 13de – vroeg 14de-eeuwse stadsomwalling van Antwerpen. Echter werden tijdens recent uitgevoerd archeologisch onderzoek net ten zuiden van het projectgebied resten aangetroffen die wijzen op een vroegere occupatie van het terrein. Zo werden onder een intacte oude 'bouwvoor' sporen aangetroffen die dateerden uit de 12de eeuw. Enkele losse vondsten aardewerk en een vuurstenen werktuig vormden aanwijzingen dat het onderzochte terrein mogelijk reeds in de pré- of protohistorie door mensen werd gefrequenteerd. Uit historische bronnen blijkt dat de omgeving van het projectgebied, buiten de stadsomwalling reeds vanaf de tweede helft van de 14de eeuw werd ontwikkeld. Het projectgebied kwam in de 15de eeuw in handen van de kloosterzusters en deed minstens gedeeltelijk dienst als boomgaard in de 17de en in de 18de eeuw. Of er ook gebouwen binnen het projectgebied aanwezig waren ten tijde van de kloosterfase, kon niet met zekerheid worden achterhaald, maar is niet uit te sluiten. Vanaf de 19de eeuw worden bijgebouwen opgericht behorend tot de Falconkazerne.

Hieruit blijkt dat het terrein een verhoogd potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering. Omdat we echter over onvoldoende informatie beschikken over de dikte van het archeologische bodemarchief, het aantal archeologische niveaus en de datering van eventuele archeologische resten en omdat de geplande werken het volledige bodemarchief zullen vernielen, raden we aan om bijkomende archeologische vooronderzoeken uit te voeren. Deze kunnen echter nu nog niet worden gedaan, omdat het projectgebied nog in gebruik is. Daarom wordt een uitgesteld Programma van Maatregelen opgesteld voor het uitvoeren van een prospectie met ingreep in de bodem in de vorm van proefsleuven en/of proefputten.

5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich in een zone met een hoog archeologisch potentieel. Op basis van het bureauonderzoek kan gesteld worden dat er zich in het projectgebied resten kunnen bevinden die teruggaan tot de pré-stedelijke periode van Antwerpen. Het terrein is gelegen aan de buitenrand van de laat 13de – vroeg 14de-eeuwse stadsomwalling (ten noorden van de Falconrui). Allicht bevindt het terrein zich ter hoogte van een plaatselijke zandrug ten zuiden van de natte gronden van de Schijnvallei en ten noorden van de middeleeuwse bewoningskern rond het Klapdorp. Aanwijzingen van de aanwezigheid van deze zandrug werden aangetroffen tijdens archeologisch onderzoek net ten zuiden van het projectgebied. Binnen het bouwblok situeerde zich het vroegere Falconklooster dat de omgeving domineerde vanaf de late middeleeuwen tot het einde van de 18de eeuw. Tijdens het onderzoek werden resten aangetroffen van een lokaal bewaarde homogene zandige Ap-horizont die de bouw van het laatmiddeleeuwse klooster voorafging. Sporen onder de Ap-horizont konden op basis van aardewerk in de 12de eeuw worden gedateerd. Het onderzochte terrein bleek echter reeds in de pré- of protohistorie te zijn bezocht geweest door mensen. De vondst van handgevormd aardewerk en een vuurstenen kling toonden dit aan.

In de loop van de 14de eeuw werd het projectgebied definitief opgenomen binnen de stadsomwalling. De ontwikkeling van het terrein in deze periode is niet goed gekend. De eerste directe aanwijzingen omtrent de ontwikkeling van de omgeving van het projectgebied dateren uit de 15de eeuw toen het terrein in bezit was van de kloosterzusters en deed minstens gedeeltelijk dienst als boomgaard tot in de 18de eeuw. Of er ook gebouwen binnen het projectgebied aanwezig waren ten tijde van de kloosterfase, kon niet met zekerheid worden achterhaald, maar is niet uit te sluiten. Vanaf de 19de eeuw worden bijgebouwen opgericht behorend tot de Falconkazerne.

Op basis van de geraadpleegde bronnen blijken er binnen het projectgebied geen of slechts beperkte verstoringen aanwezig te zijn. Dit verhoogt de kans op de aanwezigheid van intacte archeologische vindplaatsen.

Samengevat kan gesteld worden dat het terrein een verhoogd potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten uit de pré-stedelijke periode. Niet enkel kunnen resten uit de metaaltijden worden aangetroffen, maar ook middeleeuwse resten die dateren uit de periode voorafgaandelijk aan de opname van het projectgebied binnen de omwalling. Het terrein bevindt zich reeds vanaf de late 13de eeuw aan de rand van de stadsomwalling en werd in de 14de eeuw binnen de omwalling opgenomen. De kans dat er binnen het projectgebied archeologische resten aanwezig zijn vanaf de 13de – 14de eeuw tot de nieuwste tijd is dan ook reëel.

Eventueel archeologische resten kunnen bijkomende kennis opleveren omtrent de ontwikkeling van het noordelijke middeleeuwse stadsdeel van Antwerpen enerzijds en informatie opleveren over de periode voorafgaandelijk aan de opname binnen het middeleeuwse stedelijke weefsel anderzijds. Tevens bestaat de kans dat er resten worden aangetroffen die in verband kunnen worden gebracht met het Falconklooster enerzijds, en met de Falconkazerne anderzijds.

6. Bibliografie

6.1. Online bronnen

- <https://www.dov.vlaanderen.be>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/cai>
- <https://www.rijksmuseum.nl/en/search/objects?q=antwerpen+kaart&s=objecttype&p=12&ps=12&st=OBJECTS&i=3#/RP-P-OB-76.862.135>
- www.geo.onroenderfgoed.be
- www.cartesius.be
- www.geopunt.be
- <https://www.antwerpen.be/nl/info/52d5052539d8a6ec798b4afd/historiek-van-archeologisch-onderzoek-in-antwerpen>
- <http://uurl.kbr.be/1043517>
- <http://uurl.kbr.be/1035817>
- <https://uurl.kbr.be/1622585>
- <https://dams.antwerpen.be/asset/M2MqgUJAPTtBliFSQcxqptum>
- https://search.arch.be/imageserver/topview.php?FIF=550/550_0001_000/550_0001_000_02555_000/550_0001_000_02555_000_0_0004.jp2
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99944>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/102945>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/102943>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/102953>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99778>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99793>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99781>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99783>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99782>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99787>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5201>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/997991>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5204>
- <https://inventaris.onroenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/99790>
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Generaal Belliardstraat* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11137> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Oudeleeuwenrui* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11220> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconrui* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/11132> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconplein* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/1030> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Historische stadskern van Antwerpen* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140031> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Antwerpen - Stadsuitbreiding tot aan de 16de-eeuwse Spaanse Vesten, Inventaris Onroerend Erfgoed* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/122213> (geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Neoclassicistisch burgerhuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4953> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Gekoppelde meergezinswoningen in eclectische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5661> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Pakhuis Bavo* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5660> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Café in neoclassicistische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/5659> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Meergezinswoning in art-decostijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/302186> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Winkelhuis in neoclassicistische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4908> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Winkelhuis in neoclassicistische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4910> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Traditionele diephuizen met neoclassicistische lijstgevel* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4911> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Pakhuis met kantoor in eclectische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4912> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconpoort* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4913> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Meergezinswoning in eclectische stijl* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4914> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Traditioneel diephuis* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4915> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconplein I* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/156828> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Raapstraat I* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/156565> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Paardenmarkt 34-36* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/155982> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconbrug* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366187> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconrui 3 (A296)* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/152757> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: *Falconplein-Verversrui (A278)* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/152756> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Brug 1
[online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366177> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Brug 2
[online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366178> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Hessenbrug
[online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366185> (Geraadpleegd op 21-11-2020).
- Agentschap Onroerend Erfgoed 2020: Manege
[online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/366057> (Geraadpleegd op 21-11-2020).

6.2. Literatuur

- GHEYSEN, K. *Archeologisch onderzoek naar het Falcontinnenklooster*, in *Rapporten van het Stedelijk informatiecentrum archeologie & monumentenzorg*, 5, 2009.
- GHEYSEN, K. & D. CALUWÉ, *Opgraving van het Falconklooster aan de Falconrui te Antwerpen: een stand van zaken (Antw.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, 31, 2008, p. 57-60.
- JANSSENS, N. & I. WOLTINGE, *Archeologische begeleiding Antwerpen, Zeemanshuis*, in *BAAC Vlaanderen Rapport*, 64, 2013.
- VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen - Oudeleeuwenrui Volume 1*, in *Rapporten All-Archeo*, 176, 2016.
- VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen - Oudeleeuwenrui Volume 2*, in *Rapporten All-Archeo*, 176, 2016.
- VERVOORT, R., et.al., *Archeologische opgraving Antwerpen – Falconrui. ‘Falconhoven’*, in *Rapporten All-Archeo bvba*, 424, 2020.
- VOET L., ASAERT G., SOLY H., VERHULST A., DE NAVE F & VAN ROEY J. 1978: *De Stad Antwerpen van de Romeinse Tijd tot de 17de eeuw. Topografische studie rond het plan van Vergilius Bononiensies 1565*, Historische Uitgaven Pro Civitate 4.7, Brussel.
- VYNCKIER, G., *Verslag van een terreinbezoek naar aanleiding van een toevalsvondst te Antwerpen, Falco de Lampagneplein 20/ Falconrui (Prov. Antwerpen)*, 2018.

6.3. Archivalische bronnen

- SAA 12#5006

7. Lijst figuren en bijlagen

7.1. Lijst figuren

Project code	Nr	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal origineel	Aanmaakdatum origineel	Versie
2020K225	1	Kadasterplan	Projectgebied ten opzichte van GRB-bestand	1/500	2020	digitaal
2020K225	2	Ontwerp	Funderingen en liftputten	1/100	2020	Digitaal/PDF
2020K225	3	Ontwerp	Ontwerp verdieping -1	1/100	2020	Digitaal/PDF
2020K225	4	Ontwerp	Ontwerp gelijkvloers	1/100	2020	Digitaal/PDF
2020K225	5	Inplanting	Algemeen inplantingsplan	1/200	2020	Digitaal/PDF
2020K225	6	Ontwerp	Ontwerp snede	1/200	2020	Digitaal/PDF
2020K225	7	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van noord naar zuid (Bron: ©Geopunt)	nvt	2020	Digitaal
2020K225	8	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van west naar oost (Bron: ©Geopunt)	nvt	2020	Digitaal
2020K225	9	Hoogteplan	Projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II. (1 meter) (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	digitaal
2020K225	10	Hoogteplan	Projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, detail (1 meter) (Bron: ©Geopunt)	onbekend	2015	digitaal
2020K225	11	Tertiairgeologische kaart	Uitsnede tertiairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/10000	onbekend	Digitaal
2020K225	12	Quartairegeologische kaart	Uitsnede quartairegeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/10000	2001	Digitaal
2020K225	13	Legende	Legende Quartair-geologisch profiel type 1a (Bron: © dov.vlaanderen).	nvt	2001	Digitaal
2020K225	14	Topografische kaart	Ligging projectgebied op de topografische kaarten van het NGI (Bron: © AGIV).	1/20000	2020	Digitaal
2020K225	15	Reconstructie kaart	Antwerpen voor 1200 (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2020K225	16	Reconstructie kaart	Eerste stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2020K225	17	Reconstructie kaart	Tweede stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2020K225	18	Reconstructie kaart	Derde stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2020K225	19	Reconstructie kaart	Vierde stadsuitbreiding (Bron: Voet et al, 1978).	onbekend	1978	Digitaal
2020K225	20	Ets/gravure	De Spaanse furie door Frans Hogenberg, 1577 (Bron: www.rijksmuseum.nl)	nvt	1577	Digitaal
2020K225	21	Historische kaart	Kaart van H. Cock, 1557 (Bron: http://uurl.kbr.be/1043517)	onbekend	1557	Digitaal
2020K225	22	Historische kaart	Detail van voorgaande ter hoogte van projectgebied	onbekend	1557	Digitaal
2020K225	23	Historische kaart	Detail kaart Bononiensis ter hoogte van bouwblok	onbekend	1565	Digitaal
2020K225	24	Historische kaart	Kaart van Hoefnagel, 1598-1600 (Bron: http://uurl.kbr.be/1035817)	onbekend	1598-1600	Digitaal
2020K225	25	Historische kaart	Detail van voorgaande ter hoogte van projectgebied	onbekend	1598-1600	Digitaal
2020K225	26	Historische kaart	Caert Figurative door J.C. Lyere	onbekend	1705	Digitaal
2020K225	27	Historische kaart	Uitsnede kaart van Ferraris, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	onbekend	1771-1776	Digitaal
2020K225	28	Historische kaart	Uitsnede primitief kadaster 1830 – 1836 (Bron: http://search.arch.be)	1/500	1830-1836	Digitaal
2020K225	29	Historische kaart	Kaart van Vandermaelen, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/1000	1846-1854	Digitaal
2020K225	30	Historische kaart	Topografische perceelskaart	1/10000	1887	Digitaal
2020K225	31	Topografische kaart	Projectgebied op de topografische kaart Ministerie Openbare Werken en Wederopbouw 1950-1970 (Bron: MOWW)	1/500	1950-1970	Digitaal

2020K225	32	Historische orthofoto	Orthofoto 1971 van de omgeving van het projectgebied	1/1000	1971	Digitaal
2020K225	33	Historische orthofoto	Orthofoto 1979-1990 van de omgeving van het projectgebied	1/500	1979-1990	Digitaal
2020K225	34	Historische orthofoto	Orthofoto 2015 van de omgeving van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/500	2015	Digitaal
2020K225	35	Orthofoto	Meest recente orthofoto van de omgeving van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/500	2018	Digitaal
2020K225	36	CAI	CAI-locaties in de ruime omgeving van het projectgebied (Bron: CAI onroerend erfgoed)	1/2000	2019	Digitaal
2020K225	37	Bodemgebruik	Projectgebied op bodemgebruikskaart (Bron: © AGIV)	1/10000	onbekend	Digitaal
2020K225	38	Ontwerp	Snede	1/200	2020	Digitaal/PDF
2020K225	39	Ontwerp	Fundering en liftputten	1/100	2020	Digitaal
Project code	Nr	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal origineel	Aanmaakdatum origineel	Versie

7.2. Lijst bijlagen

Projectcode	Nummer Bijlage	Onderwerp	Figuurnummer	Pagina
2020K225	Bijlage 1	PDF ontwerpplannen	2/3/4/5/6/38/39	7/8/9/55
2020K225	Bijlage 2	PDF programma van maatregelen	/	Apart volume
2020K225	Bijlage 3	PDF privacy-fiche	/	/